

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

На правах рукопису,
остаточна версія

/Підпис студента/

ОЛІФЕРЧУК Богдана Сергіївна

**ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ, ЩО
БУЛИ ПОЗБАВЛЕНІ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ**

Спеціальність –

Магістерська робота на здобуття кваліфікації магістра

Кафедра клінічної психології

Науковий керівник

Ніздрень - Федорович Олександра Андріївна,

доцент кафедри клінічної психології УКУ,

кандидат психологічних наук

/Підпис наукового керівника/

Львів – 2020

Вищий навчальний заклад «Український католицький університет»

Факультет наук про здоров'я

Кафедра клінічної психології

Пояснювальна записка

до магістерської роботи

магістр

(освітній ступінь)

на тему:

«Особливості емоційного інтелекту у осіб юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування»

Виконала:

студентка 6 курсу групи ЗПК 19/М

спеціальності 05 «Психологія»

Оліферчук Б.С.

Керівник: доцент кафедри клінічної психології

УКУ, кандидат психологічних наук

Ніздрень-Федорович О.

Львів – 2020

Вищий навчальний заклад «Український католицький університет»

Факультет наук про здоров'я

Кафедра клінічної психології

Освітній

ступінь

___магістр_____

Спеціальність

___053

Психологія _____

Освітня програма __Клінічна психологія з основами когнітивно-поведінкової терапії__

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

_____

“ ___ ” _____ 20__ року

З А В Д А Н Н Я

НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЕКТ (МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ) СТУДЕНТУ

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ. ВІДМІННОСТІ ПРОТІКАННЯ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ ДІТЕЙ, ЯКІ РОСТУТЬ В СІМ'ЯХ ТА ДІТЕЙ, ЩО ПРОЖИВАЮТЬ У ДИТЯЧИХ БУДИНКАХ

1.1. Прив'язаність як основа формування здорової особистості

1.2. Особливості формування емоційного інтелекту осіб юнацького віку, що проживали за різних життєвих обставин

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ У ДИТЯЧИХ БУДИНКАХ

2.1. Дизайн та організація дослідження

2.2. Висновки до другого розділу

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

3.1. Опрацювання результатів дослідження за допомогою проведених аналізів

3.2. Інтерпретація отриманих даних

3.3. Висновки до третього розділу

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Емоційний інтелект – це вміння правильно розуміти й виявляти емоції [30]. Вчені вважають, що емоційний інтелект такий ж важливий, як і рівень IQ. Ключовими умовами, за яких емоційний інтелект починає формуватися - первинний стосунок мати - немовля, адже надійна (безпечна) прив'язаність є ґрунтом для його розвитку. У першому стосунку з матір'ю дитина проявляє увесь спектр емоцій та станів: як позитивних, так і негативних, передбачаючи, що мама все зрозуміє та витримає. Мама вчить немовля перших проявів емпатії, віддзеркалюючи емоції та почуття дитини, співпереживає, таким чином вчить дитину розуміти емоції інших та свої. Усе це формує та в подальшому емоційний інтелект людини. І чим більше вона вчиться навичкам емпатії, тим більшому розвитку піддається емоційний інтелект.

Діти, що за якихось причин позбавлені батьківського піклування (напівсироти, сироти, діти, що перебувають у дитячих будинках, інтернатах, кризових центрах) – деякі з них не мали первинного стосунку з матір'ю взагалі, а деякі мали його у деструктивній формі, що сформувало у них дезорганізовану, уникаючу (ненадійну) або тривожно - амбівалентну прив'язаність (за М. Ейнсворт).

Практичний досвід демонструє нам, що люди, які в дитинстві були позбавлені батьківського піклування не завжди виростають емоційно холодними та нечуттєвими, хоча є і такі випадки. Проте, актуальним залишається дослідження особливостей емоційного інтелекту осіб юнацького віку, які були позбавлені батьківського піклування, для того, аби зрозуміти закономірність його формування без особи, з якою мав би бути збудований надійний стосунок.

Актуальним також є дослідження осіб юнацького віку, так як юність – це завершальний етап формування особистості [31]. Це перехідний вік між підлітковим та дорослістю. Саме у юнацькому віці приймаються важливі рішення, які у подальшому впливатимуть на життя особистості. Інтенсивно формується і сама особистість та знаходить своє місце в суспільстві, тож цей

період є дуже відповідальним та важливим для осіб юнацького віку, тому актуальним є розвиток емоційного інтелекту для кращої взаємодії з собою та іншими людьми.

Об'єктом дослідження є особливості емоційного інтелекту осіб юнацького віку.

Предметом дослідження є емоційний інтелект осіб юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування.

Метою дослідження є з'ясувати як відсутність батьківського піклування впливає на особливості емоційного інтелекту осіб юнацького віку.

Наукова новизна полягає в тому, що об'єктивність отриманих даних забезпечується комплексом використаних методик й методами математичної обробки даних.

Гіпотези дослідження:

- 1) Припускаємо, що особи юнацького віку, які виростили в сім'ях матимуть вищий рівень емоційного інтелекту, ніж особи юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування.
- 2) Ймовірно, що існує зв'язок між прив'язаністю та формуванням емоційного інтелекту у осіб юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування.
- 3) Ймовірно, що всі інші форми прив'язаності, окрім надійної (безпечної) прив'язаності будуть притаманні особам юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування більше, ніж особам, які виростили в сім'ях.

Завдання дослідження:

- 1) Опрацювати літературу з питання особливостей емоційного інтелекту осіб юнацького віку та впливу формування прив'язаності на його розвиток.

- 2) Підібрати та застосувати методики дослідження особливостей емоційного інтелекту та прив'язаності.
- 3) Провести емпіричне дослідження серед осіб юнацького віку (15-25 років) у дитячих будинках та інтернатах м. Львова.
- 4) Проаналізувати відмінність між групами у формуванні емоційного інтелекту та визначити яким чином прив'язаність у ранньому дитинстві впливає на особливості емоційного інтелекту у юнацькому віці.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У роботі подано загалом 22 рисунка і 3 таблиці. Загальний обсяг – сторінок, основний зміст міститься на сторінках.

РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ. ВІДМІННОСТІ ПРОТІКАННЯ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ ДІТЕЙ, ЯКІ РОСТУТЬ В СІМ'ЯХ ТА ДІТЕЙ, ЩО ПРОЖИВАЮТЬ У ДИТЯЧИХ БУДИНКАХ

Те, як емоційний фон впливає на спілкування і життя ретельно досліджують з кінця минулого століття. Є такі компоненти, що забезпечують роботу емоційного інтелекту: переживання, емоції, почуття стосовно себе та інших людей [30]. Слід зазначити, що проблема емоційного інтелекту досліджувалася вітчизняними (С. Дерев'янка, Н. Коврига, Л. Колісник, Е. Носенко, О. Саннікова, М. Смульсон та ін.) та зарубіжними (Р. Бар-Он, Д. Гоулман, Д. Карузо, Д. Люсін, Дж. Мейер, П. Селовей та ін.) науковцями в контексті сприйняття та розуміння емоцій, управління ними, розвитку здатності справлятися та протистояти тиску навколишнього середовища, емпатії, самоконтролю [1, 7, 11].

Вивчався взаємозв'язок емоційного інтелекту з соціальною та комунікативною компетентністю, самоактуалізацією, тривожністю особистості (І. Андрєєва, С. Максименко, Т. Чебикіна та ін.), інфантильністю (М. Одинцова, А. Спірна), зі ступенем диференціації особистого досвіду переживань

емоційних станів (В. Овсяникова, Д. Люсін), духовним розвитком, дефіцит якого трактувався як фактор віктимності особистості (С. Кучинська). Досліджено окремі складові емоційного інтелекту девіантної особистості (І. Ветрова, М. Одинцова, М. Шумілкіна та ін.) [1, 7, 11].

Усвідомлюючи, що формування емоційного інтелекту забезпечує можливість функціонування особистості у різних сферах, цікаво було прослідкувати взаємозв'язок емоційного інтелекту та саморегуляції емоцій особистості, емоційної компетентності, стресозахисної та адаптивної функції емоційного інтелекту.

Емоції включені до усіх психічних процесів і станів людини, вони супроводжують будь - які прояви її активності. Формування емоцій людини – важлива умова розвитку її особистості. Заборона на емоції призводить до їх витіснення із свідомості, відтак зростає кількість людей, які страждають неврозом [29]. Зокрема, особи юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування з дитинства часто є заручниками ситуацій, у яких є табу на вираження своїх емоцій, відтак у них не розвивається навичка їх розпізнавати та розуміти. Вирішенням проблеми психоемоційних та психосоматичних розладів, які можуть формуватися в результаті ігнорування та знецінення собою чи іншими власних емоцій є цілеспрямована робота з розвитку емоційної обізнаності, яку науковці називають емоційною компетентністю, що сприятиме розвитку емоційного інтелекту загалом [29].

Практика демонструє, що діти, юнаки та юначки, що проживають у деструктивних сім'ях або дитячих будинках, інтернатах чи кризових центрах мають труднощі з емоційною регуляцією. Це може бути зумовлено тим, що у ранньому дитинстві ці діти були позбавлені як позитивного підкріплення від батьків щодо успіхів, так і емоційного розуміння батьками їхнього болю та віддзеркалення почуттів. В результаті емоційної відчуженості з боку батьків, діти не вчилися розуміти свої емоції, а відтак справлялися з ними самостійно, часто у деструктивний спосіб.

Соціальні психологи відмічають, що емоційно нестійкі, неспокійні юнаки не користуються популярністю в соціальних групах (студентських, робочих колективах), адже вони або уникають контакту з іншими членами групи через невпевненість, недостатність комунікативних навичок, низьку стресостійкість, або, навпаки, проявляють нав'язливість та надокучливість у контактах з оточуючими. Ф. Перлз, В. Франкл, З. Фрейд, А. Фрейд досліджували захисні механізми психіки, усвідомлення та відреагування емоцій. Стратегії подолання стресу вивчали Л. Анциферова, Ф. Березін, Р. Грановська, Н. Ейзенберг, Р. Лазарус, Д. Лібін, А. Лібіна, Р. Моос, І. Нікольська, Р. Фейбс, С. Фолкман, Дж. Шеффер [31].

Власне емоційну регуляцію, управління емоціями та емоційний інтелект в структурі особистості описали у своїх працях Є. Головаха, Є. Ільїн, Д. Карузо, П. Лафренє, Д. Мейер, Н. Паніна, І. Переверзева, П. Селовей. А такі вчені як, В. Бройтігам, Ш. Бурн, Н. Гаранян, У. Ерхардт, І. Малкіна-Пих, А. Холмогорова, К. Хорні дослідили та описали наслідки деструктивного контролю емоцій та психоемоційні причини виникнення психосоматичних розладів [32].

Юнацький вік для осіб, позбавлених батьківського піклування такий ж відповідальний у виборі життєвих цілей, які і для осіб, що вирости у сім'ях. Відмінність в тому, що першим доводиться приймати важливі рішення часто самотійно, в результаті чого рівень їхньої тривоги може бути високим, оскільки вони надіються лише на власні сили та можливості. Влаштуваючись на роботу доводиться проявити рівень розумових здібностей (IQ), проте комунікація з колективом вимагає застосування емоційного інтелекту (EQ). Стресостійкість та можливість швидко адаптуватися до колективу – запорука успішної праці. Лідерські якості найчастіше проявлені у людей з високим рівнем емоційного інтелекту [30]. Відтак шляхами опанування стресостійкості та адаптивності є розвиток самоконтролю, завзятості та наполегливості, самомотивування на діяльність, розуміння власних емоцій та емоцій інших

людей та врахування їх у підтримці сприятливих стосунків з оточуючими [34,26,27,28].

Серед видатних психотерапевтів, які розробили концепції саморегуляції емоцій за допомогою різноманітних способів та технік варто виділити наступні імена: А. Адлер, А. Бек, Р. Бендлер, А. Елліс, Д. Гріндер (описали когнітивні методи подолання несприятливих емоцій); Р. Альберті, Дж. Вольпе, М. Еммонс, Т. Стемплфл (поведінкова терапія); Р. Деметер, Е. Джекобсон, Е. Купе, А. Лоуен, І. Павлов, К. Рудестам, І. Шульц (аутогенне тренування, емоційне відреагування засобами тілесно-орієнтованої та танцювально-рухової терапії); Дж. Альтшуллер, Л. Брусилівський (музична терапія), Г. Рубінштейн (сміхотерапія), Н. Лінде, Х. Льюнер, Я. Обухов (емоційно-образна терапія та кататимно-імагінативна терапія) [32].

1.1. Прив'язаність як основа формування здорової особистості

На сьогоднішній день існує ряд вітчизняних та зарубіжних досліджень (Г. М. Бевз, І. В. Пеша, Й. Лангмейер і З. Матейчек), які говорять про те, що на рівень загального розвитку дитини впливає якість дитячо – батьківських стосунків, в основі яких лежить прив'язаність. Прив'язаність розуміють як стійкі, теплі та близькі стосунки між дитиною та матір'ю або особою, яка її заміняє. Погляди вітчизняних та зарубіжних психологів на механізм виникнення та формування прив'язаності відрізняються [33].

Теорія прив'язаності виникла з клінічної практики. Її засновниками є психіатр Джон Боулбі та клінічний психолог Мері Ейнсворт [33].

Зміст теорії полягає в тому, що для нормального емоційного та соціального розвитку дитині необхідно встановити взаємини хоча б з однією людиною, яка б про неї турбувалася. Оскільки первинний контакт з іншою людиною відбувається у ранньому віці, важливим є зміст цього стосунку або його присутність чи відсутність. Ці стосунки між двома людьми визначають усю духовну і психологічну будову особистості: ставлення людини до себе, до світу, переживання, які трактуються об'єктом прив'язаності як прийняті чи ігноруються або знецінюються, пізнавальні і творчі здібності [33].

У 1936 році психіатр і психоаналітик Джон Боулбі вивчаючи дітей, які виховуються без батьків виявив, що вони часто страждають від різних емоційних проблем, враховуючи нездатність будувати близькі тривалі стосунки з оточуючими. Психолог спостерігав подібні симптоми у дітей, які протягом деякого часу росли в сім'ях, але згодом були надовго розлучені з батьками [13,14].

Згідно теорії Джона Боулбі, ми можемо зрозуміти поведінку людини розглянувши середовище, в якому вона перебуває та її здатність до адаптації в ньому. Сім'я для немовля - основне середовище, в якому вона формується. Якщо ж цього середовища за певних причин немає, то дитина дещо втрачає здатність до формування емоційного контакту зі світом. У період розвитку дітям необхідно знаходитися поряд із дорослими, щоб забезпечити собі захист, як фізичний, так і психологічний. Якщо дитина втрачає контакт з об'єктом прив'язаності – це може негативно відгукнутися на всіх рівнях її функціонування та розвитку.

Відтак, у ранньому віці у дітей повинні сформуватися «прив'язані моделі поведінки» - це жести, сигнали, що забезпечують і підтримують близький стосунок з батьками. У ранньому віці це плач, посмішка, лепетання, хватання, смоктання та наслідування [23].

Фокусування на основному об'єкті прив'язаності згодом викликає бажання бути поруч. Таким чином у немовлят формується імпринтинг (фіксація у пам'яті) на певний об'єкт прив'язаності і вони наполегливо слідуєть за цим об'єктом, коли він віддаляється. Відтак, у дитини формується потреба залишатися поряд із тою особою, до якої в неї сформувався імпринтинг. Ця потреба присутня в кожній частині сутності дитини, без неї людська спільнота не змогла б вижити [33].

Діти, що були позбавлені батьківського піклування є у великому дефіциті прив'язаності, адже дуже багато фундаментальних процесів розвитку засвоюються саме у ранньому стосунку з об'єктом прив'язаності. Здатність зрозуміти власні емоції через віддзеркалення їх мамою, переживати їх спільно і

відчувати, що тебе приймають, здатність до усвідомлення власних переживань та бажань, відслідковування та розуміння емоцій інших людей – усе це є складовими емоційного інтелекту, які формуються у емпатійному стосунку з батьками. Часто буває так, що у дитини формуються деструктивні форми прив'язаності, оскільки безпечна прив'язаність не може закріпитися в силу певних обставин, які відбуваються у сім'ї, відтак, дитина обирає механізми психологічного захисту, які допомагають їй виживати в суспільстві.

Процес формування прив'язаності можна описати кількома фазами:

Фаза 1 (від народження до 3 місяців): нерозбірлива реакція на людей. Перші 2-3 місяці життя немовлята демонструють різні види реакцій на людей, але переважно яскравіше реагують на батьків, прислухаються та розрізняють їх голоси [15,16].

Фаза 2 (від 3 до 6 місяців): значно краще фокусують увагу на знайомих людях. Поведінка немовляти змінюється - зникає багато рефлексів, такі як: рефлекс Моро (рефлекс переляку), рефлекс пошуку. Проте Джон Боулбі вважав найважливішим те, що соціальні реакції малюка стають вибірковими. У цій фазі немовлята звужують свої реакції [15,16].

Фаза 3 (від 6 місяців до 3 років): інтенсивна прив'язаність і активний пошук близькості. З 6 місяців прив'язаність немовляти до людини, яка опікується ним стає більш помітною та інтенсивною. Діти голосно плачуть, демонструючи тривогу з приводу розлуки, коли мама покидає кімнату. Прив'язаність дитини до батьків помітна з 7-8 місяців, коли виникає страх незнайомих. Приблизно у 8 місяців діти починають повзати і тому активно повзуть за родичем, який покидає приміщення. Як тільки дитина починає ходити, її поведінка консолідується в систему, що коригується метою. Відтак, діти стежать за місцеперебуванням одного з батьків і якщо той збирається вийти, настирливо прямують за ним, «коригуючи» чи регулюючи свої рухи, доки дорослий не опиниться поряд. Наблизившись до родича - простягають руки, потребуючи, щоб їх підняли [15,16].

Фаза 4 (3 роки - закінчення дитинства): партнерська поведінка. Джон Боулбі підкреслював, що зміст прив'язаності не закінчується на дорослішанні дитини, а наголошує про важливість прив'язаності протягом подальшого життя. Підлітки, що вирости в сім'ях позбавляються від батьківського домінування, але у них формуються прив'язаності до осіб, які замінюють батьків. Дорослі вважають себе незалежними, але шукають близькості у партнерських стосунках [15,16,33].

Розглянемо чотири типи прив'язаності та їх характеристики, для того, аби розуміти яким чином вони можуть формуватися у осіб юнацького віку [18].

1. Надійна прив'язаність (характеризується впевненістю в собі та відчуттям безпеки та повноцінності, дружелюбністю та проявом лідерських якостей, легкою сором'язливістю з незнайомими людьми, діти проявляють «здорові» патерни поведінки у розвитку, у майбутньому здатні будувати тривалі дружні та партнерські стосунки, вміють довіряти, схильні до співпраці, мають високу самооцінку та вміють розділяти емоції та переживання з друзями та партнером) [18].

Поведінка матері: чутлива до потреб дитини, підтримує активність та інтерес, емоційна, відображає любов та прихильність до дитини, емпатійна та турботлива, намагається зрозуміти причини переживання та тривоги дитини, розділяє успіх через появу нових вмій разом з дитиною [18].

2. Уникаюча (невпевнена) прив'язаність (характеризується униканням батьків та почуттям небезпеки, діти не шукають підтримки та безпеки з батьками, надають перевагу спілкуванню з чужими людьми, у майбутньому не інвестують у соціальні стосунки, не вміють розділяти почуття та переживання з іншими, тривожні та мають низьку самооцінку, емоційно відчужені та недовірливі) [18].

Поведінка матері: зневажливе ставлення до дитини, відсутність емоційних реакцій на події життя дитини, демонстрація «холодності» та нормативності, надмірне втручання у простір дитини, відсутність підтримання інтересу та активності дитини через надмірні заборони [18].

3. Тривожно – амбівалентна прив’язаність (характеризується переживанням великого стресу, коли мати покидає, діти мають страх незнайомців, відсутність відновлення відчуття комфорту з появою матері, у майбутньому відчують страх неприйняття, небажання близькості з людьми, відчуття глибокого суму та розчарування після закінчення стосунків, недовіра та небажання «відкриватися») [18].

Поведінка матері: пришвидшує самостійність дитини, не підтримує тоді, коли дитина плаче та карає за плач, емоційно нестійка, нестабільна у стосунках з дитиною [18].

4. Дезорганізована прив’язаність (характеризується відсутністю реакції на появу чи зникнення батьків, діти проявляють уникаючу та захисну поведінку, не знають як себе поводити у соціальних реакціях, імпульсивні, беруть на себе ролі дорослих, поводяться так, ніби вони є опікунами для своїх батьків, можуть проявляти агресивну поведінку, невмілі у ефективній комунікації з іншими) [18].

Поведінка матері: мати депресивна, часто це сім’ї з шизофренією чи шизоїдною психопатією, агресивні сім’ї, сім’ї з залежною поведінкою [18].

1.2. Особливості формування емоційного інтелекту осіб юнацького віку, що проживали за різних життєвих обставин

Юність – це завершальний етап формування особистості. За віковою періодизацією юнацький вік поділяють на дві частини: рання юність (14,5-15-17 років) та старший юнацький вік (18-25 років) [5].

Юнацький вік є достатньо сенситивним періодом дорослішання особистості. Для юнацького віку характерний перехід від соціалізації до індивідуалізації, життєтворчості, готовності до особистісної самореалізації, що посилює власні суб’єктивні основи відповідальності, свободи [17].

Юнацький вік є одним із тих періодів, коли особистість має багато причин до переживання стресу, адже у цей період відбувається професійний вибір,

зміна та адаптація до нових соціальних умов і контактів, насичений навчальний процес та розвиток міжособистісних взаємин [22].

Психоаналітичні теорії (З. Фрейд, А. Фрейд) говорять про те, що юнацький вік - це певний етап психосексуального розвитку, коли притік інстинктивної енергії лібідо повинен бути компенсований захисними механізмами «Я». Конфлікт між «Воно» і «Я» проявляється у зростаючій стурбованості та збільшенні конфліктних ситуацій, які в міру встановлення нової гармонії «Я» і «Воно», долаються [25].

На противагу психоаналізу, Е. Шпрангер вважав, що в юності відбувається вrostання особистості в культуру. Психосоціальна теорія Е. Еріксона говорить про те, що в підлітковий період та період юності повинна бути розв'язана центральна задача досягнення ідентичності, створення несуперечливого образу себе в умовах численності виборів (ролей, партнерів, груп спілкування) [24].

Соціологічні теорії юності розглядають цей період, як певний етап соціалізації, перехід від залежного дитинства до самостійної і відповідальної діяльності дорослої людини при вирішальній детермінації з боку суспільства [24].

Юнацький вік характеризується зустріччю особистості з життєвими кризами, які особа намагається самостійно долати, часто використовує метод «спроб та помилок» і набуває в такий спосіб свій власний досвід їх подолання. Особи юнацького віку часом не знають, у кого шукати допомоги, або ж не вміють це робити. Це може породжувати розчарування, нервову напругу, тривогу, невпевненість у собі, а часто і агресивність та негативізм. Відтак, це може негативно впливати не тільки на розвиток особистості, а і на її життєдіяльність, стиль поведінки [3]. Перевагою осіб юнацького віку, які виростили в сім'ях є, в першу чергу емоційний ресурс з боку батьків. Якщо

надійний стосунок з батьками збудовано – юнаки та юначки можуть попросити про допомогу у ситуаціях прийняття важливих життєвих рішень та виборів.

Особи юнацького віку, які, за певних причин були позбавлені батьківського піклування можуть відчувати безпорадність перед життєвими виборами, бути нездатними до вирішення складних ситуацій, тому можуть уникати прийняття рішень та не брати на себе відповідальності.

Термін «емоційний інтелект» виник у 1990-х роках. Його визначили як групу ментальних здібностей:

- здатність людини розпізнавати, усвідомлювати, аналізувати власні емоції;
- здатність управляти та направляти власні емоції та емоції інших у потрібне русло, зберігаючи емоційну рівновагу;
- вміння за допомогою емоцій, примножувати можливості мислення;
- здатність розуміти емоції оточуючих, спілкуватись з іншими, враховуючи їх емоційний стан [4].

Агресивну і конфліктну поведінку вихованців дитячого будинку, яку ми можемо спостерігати на практиці можна пояснити тим, що вони зростали у неблагополучних сім'ях, де батьки мали проблеми з алкоголем та законом, застосовували фізичну силу [22]. Відтак, ці діти не мали можливості побудувати надійну прив'язаність із батьками та мали низьку здатність до формування емоційного інтелекту.

Поняття стресу в юнацькому віці може носити як конструктивний (при якому активізуються пізнавальні процеси та процеси самопізнання) так і деструктивний характер (коли відбувається загальмування мислинневих процесів, знижується рівень працездатності, фізіологічні порушення, емоційна нестабільність). Причинами стресу можуть бути недостатня сформованість процесів саморегуляції та емоційного інтелекту (емоційної стійкості). Для того,

щоб ефективно справлятися зі стресовими ситуаціями доцільним є формування відповідних стратегії їх подання, як ефективного засобу зниження дії стресу на організм та підвищення рівня стресостійкості [22].

Дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених демонструють взаємозв'язок самотності з такими проявами особистості та поведінки, як: депресивні симптоми, підвищена тривожність (К.А. Андерсон, В.Н. Куніцина, Л.М. Хоровіц), сором'язливість, невпевненість та страх негативної оцінки оточуючих (К.І. Кутрона, Т.Ю. Довбій, В.Г. Лашук), песимізм та апатичність (А.Т. Бек, В.Г. Лашук), інтровертованість та замкнутість, емоційний самоконтроль (В.Г. Лашук, К. Андерсон, В. Джонс, К.І. Кутрона, Г.В. Серма), роздратованість, конфліктність та агресивність (Е.І. Головаха, Дж. Качіопо, Л. Хоуклі), труднощі у налагодженні контактів, сконцентрованість на собі (А. Андерсон, В.Н. Куніцина, С.І. Сіляєва, В.І. Кисельова, Л.М. Хоровіц), розуміння емоцій, виражених через міміку, жести та рухи (Дж. Качіопо, Л. Хоуклі), відкритість почуттів та емоцій (Л. Ленг) [4].

Більша частина зазначених особистісних характеристик певною мірою належать до сфери емоційного інтелекту, який проявляється в здатності сприймати, усвідомлювати, використовувати та керувати емоціями та почуттями. Виявлення даної закономірності дозволяє віднайти шляхи запобігання або зниженню самотності у юнацькому віці, завдяки розвитку емоційного інтелекту. Адже велику частину свого життя особи юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування, переживають самотність та відкинення. Отож, добра новина є в тому, що емоційний інтелект можна розвивати та вибудовувати довірливі взаємини з оточенням [4].

У юнацькому віці самотність відіграє важливу роль для особистісного зростання, самопізнання та самореалізації. А. Рокач та Х. Брок підкреслюють, що під час переживання самотності для особистості найважливішою потребою

є поява нових можливостей, нового погляду не лише на певну діяльність, але й на життя [4].

Висновок до розділу:

Юнацький вік є початком дорослого життя. У цьому віці виникає відчуття того, що все життя ще попереду, а це дає можливість пробувати, помилятися і вести пошук. Великою мірою на протікання юнацького віку та процес дорослішання впливає дитинство, а саме минулий досвід стосунку з матір'ю та формування прив'язаності. Зазвичай психічні функції у юнацькому віці є вже сформовані і почався процес стабілізації особистості.

Надійна прив'язаність у ранньому дитячому віці прокладає шлях адаптивному розвитку особистості та дає відчуття безпеки та прийняття. Відтак, особистість здатна зростати та гармонійно розвиватися. Якщо ж дитина у стосунку з мамою не відчуває захищеності та схильна уникати стосунку з нею чи проявляти агресію, то це може свідчити про формування деструктивних форм прив'язаності та негативний вплив на подальший процес дорослішання особистості.

Формування емоційного інтелекту розвивається у первинному надійному стосунку «мама-немовля», усі реакції матері, які дитина отримує у зворотньому зв'язку як відповіді на переживання – вона зчитує та формує певне ставлення до оточуючого середовища. Емоційно теплий стосунок між батьками та немовлям формує у дитини довіру до світу та безпечний стосунок з ним.

Отже, дослідження особливостей емоційного інтелекту у осіб юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування допоможе краще зрозуміти спосіб їх взаємодії з оточуючим середовищем, а також виявити які регуляторні механізми вони застосовують аби долати стрес та як можуть адаптуватися до нових викликів свого віку, для того, аби психологи могли надати кваліфіковану допомогу та супроводити їх у пізнанні та розумінні власних емоцій та розвитку емпатії.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ У ДИТЯЧИХ БУДИНКАХ

2.1. Дизайн та організація дослідження

Для реалізації даного дослідження особливості емоційного інтелекту осіб юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування було обрано дві групи досліджуваних віком від 15 до 25 років: 0 – особи юнацького віку, які виростили в сім'ях та 1 – особи юнацького віку, які виростили в дитячих будинках (Дитячий будинок «Благодать» та Ліцей «Просвіта» ЛМР м. Львова). Загалом, у дослідженні взяло участь 70 осіб. Опитування проводилося очно. Досліджуваним були надані індивідуальні комплекти опитувальників з наступними методиками: Опитувальник рівня і структури емоційного інтелекту М. Манойлової (МЕІ) (в адаптації Барко В. І.) та Діагностика «емоційного інтелекту» (Н. Холла) з метою дослідження вираженості компонентів емоційного інтелекту осіб юнацького віку, а також «Тест на визначення якості прив'язаності» К. С. Карвера (Measure of Attachment Qualities – MAQ) для того, щоб виявити вираженість характеристик певного типу прив'язаності та виявити чи впливають особливості прив'язаності на формування емоційного інтелекту у осіб юнацького віку. Процедура обстеження від пояснення інструкції, ознайомлення та заповнення учасниками дослідження анкет до збору даних тривала у кожному із закладів приблизно по 2 години.

Завданням нашого дослідження є виявити особливості емоційного інтелекту осіб юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування та особливості його формування, залежно від особливостей прив'язаності у ранньому дитинстві. Для того, аби побачити ці особливості, ми вирішили дослідити дві групи та порівняти їх. Учасниками першої групи стали особи юнацького віку, що виростили в сім'ях і у яких, ймовірно, було менше факторів негативного впливу на формування прив'язаності, ніж в учасників другої групи, якими стали особи, що провели своє дитинство у дитячому будинку, ймовірно,

не маючи постійного об'єкта прив'язаності. Завдяки вище окресленим гіпотезам дослідження, ми спробували дослідити чи прив'язаність детермінує емоційний інтелект у осіб юнацького віку, які були позбавлені батьківського піклування.

Методика Опитувальник рівня і структури емоційного інтелекту М. Манойлової (МЕІ) (в адаптації Барко В. І.) розроблена М. Манойловою у 2004–2005 роках [20,21]. На її думку, емоційний інтелект – це здатність людини до усвідомлення, прийняття та регуляції емоційних станів і почуттів як інших людей, так і своїх власних. У структурі емоційного інтелекту існують два аспекти: внутрішньоособистісний і міжособистісний. Виходячи із цих визначень, емоційний інтелект представляється автором як регуляція внутрішньої та зовнішньої психічної діяльності людини. ЕІ – це здатність до розуміння своїх емоцій і емоційних станів партнерів по спілкуванню та управління своїми діями стосовно свідомо поставленої мети, завдяки регулюванню внутрішніх станів. Мета ЕІ – це трансформація та прогресивний розвиток емоційної сфери суб'єкта. Засобами ЕІ виступають: а) внутрішній аспект – емоційний потенціал особистості (накопичується з досвідом); б) зовнішній аспект – операції реалізації «технічної» сторони (розвивається в процесі тренінгу) [2].

Розроблена М. Манойловою методика діагностики ЕІ є опитувальником, що складається з 40 тверджень. Обстежуваному пропонується оцінити міру своєї згоди з кожним твердженням за 5-бальною шкалою. Опитувальник містить 4 субшкали і 3 інтегральні індекси: загального рівня ЕІ, вираженості внутрішньоособистісного та міжособистісного його аспектів. У цілому, опитувальник М. Манойлової базується на змішаній моделі емоційного інтелекту, що розглядає останній як комплекс некогнітивних здібностей і навичок. В результаті отримання автором стенових показників може бути встановлено рівень вираженості кожної властивості емоційного інтелекту. Він

визначається таким чином: 1–2 стени – дуже низький (нижче 70 балів за шкалою IQ); 3–4 стени – низький (71–89 балів IQ); 5–6 стени – середній (90–110 балів IQ); 7–8 стени – високий (111–120 балів IQ); 9–10 стени – дуже високий (вище 120 балів за шкалою IQ) [20,21].

Опитувальник складається з таких шкал:

Шкала 1. Усвідомлення своїх емоцій і почуттів.

Шкала 2. Управління своїми емоціями та почуттями.

Шкала 3. Усвідомлення емоцій і почуттів інших.

Шкала 4. Управління емоціями та почуттями інших [2].

Шкала 5. Емоційний інтелект (сформована в результаті суми вищевказаних шкал).

Методика діагностики «емоційного інтелекту» (Н. Холла)

Емоційний інтелект – це здібність розуміти відносини особистості, що репрезентовані в емоціях, і керувати емоційною сферою на базі прийняття рішень [9].

Емоційний інтелект має наступну структуру (опитувальник складається з таких шкал):

- 1) емоційна обізнаність;
- 2) управління своїми емоціями (емоційна неригідність);
- 3) самомотивація (мимовільне управління своїми емоціями);
- 4) емпатія;

5) розпізнавання емоцій інших людей (вміння впливати на емоційний стан інших людей) [9].

Мета: Оцінка рівня “емоційного інтелекту”. Бланк відповідей, опитувальник діагностики, що включає інструкцію і 30 стверджень (висловлювань). Дослідження може бути проведено як індивідуально, так і в колективі. Експериментатор пропонує респондентам відповісти на висловлювання, відповідно до інструкції, що розміщена в опитувальнику. На кожне висловлювання існує 6 варіантів відповідей, які оцінюються за системою балів [9].

Рівні парціального емоційного інтелекту у відповідності до знаку результатів: 14 і більше – високий; 8-13 – середній; 7 і менше – низький. Інтегративний рівень емоційного інтелекту з врахуванням домінуючого знака визначається за наступними кількісними показниками: 70 і більше – високий; 40-69 – середній; 39 і менше – низький [9].

Методика «Тест на визначення якості прив’язаності» К. С. Карвера (Measure of Attachment Qualities – MAQ).

Тест був розроблений К. С. Карвером у 2013 році. Тест складається з 14 питань, які розділяються на 4 шкали: шкала «безпека», шкала «уникнення», шкала «амбівалентність занепокоєння» та «амбівалентність заглиблення у себе». Шкала «уникнення» узгоджена з нормальним розподілом, інші шкали – не узгоджені. Альфа Кронбаха $> 0,62$ при стандартизованому показнику альфа $> 0,12$ [6].

Для опрацювання отриманих даних використовувався статистичний метод STATISTICA - комп’ютерна програма для статистичної обробки даних.

Повний опитувальник представлений у *Додатку Д*. Шкали усіх опитувальників були перевірені на узгодженість із нормальним розподілом за критерієм Шапіро-Вілка.

Висновок до розділу:

Для проведення емпіричного дослідження було обрано такі аналізи для визначення наявності статистично значимих показників відмінності за двома групами досліджуваних: групою осіб юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування та групою осіб юнацького віку, які виростили в сім'ях. А також виявлення зв'язків між змінними типів прив'язаності та складових емоційного інтелекту: порівняльний, кореляційний, факторний та регресійний множинний аналізи.

Ці аналізи нам дозволять з'ясувати чи є зв'язок між прив'язаністю та емоційним інтелектом. Завдяки описовій статистиці ми представили критерії, які були використані при статистичній обробці даних та також побачили відмінності за середніми значеннями вибірок.

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

3.1. Опрацювання результатів дослідження за допомогою проведених аналізів

Показники розподілів ознак

Показники розподілів ознак досліджуваної групи за критерієм Шапіро-Вілка

<i>Назва шкали</i>	<i>Рівень значущості</i>	<i>Назва шкали</i>	<i>Рівень значущості</i>
Усвідомлення своїх емоцій	0,15	Самомотивація	0,18

Управління своїми емоціями	0,06	Емпатія	<0,005
Усвідомлення емоцій інших	0,004	Розпізнавання емоцій інших	0,001
Управління емоціями інших	0,62	Безпека	0,001
Емоційний інтелект	0,58	Уникнення	0,05
Емоційна обізнаність	<0,005	Амбівалентність занепокоєння	0,05
Управління своїми емоціями	0,02	Амбівалентність заглиблення у себе	0,02

Таблиця 1. Перевірка шкал на узгодженість з нормальним розподілом

Визначено, що за деякими шкалами усіх використаних методик було узгодження за нормальним розподілом: ($p=0,15$ за шкалою усвідомлення своїх емоцій, $p=0,06$ за шкалою управління своїми емоціями, $p=0,62$ за шкалою управління емоціями інших, $p=0,58$ за шкалою емоційний інтелект, $p=0,18$ за шкалою самомотивація, $p=0,05$ за шкалою уникнення, $p=0,05$ за шкалою амбівалентність занепокоєння).

Усі інші шкали були неузгодженими із нормальним розподілом: ($p=0,004$ за шкалою усвідомлення емоцій інших, $p=0,0007$ за шкалою емоційна обізнаність, $p=0,02$ за шкалою управління своїми емоціями, $p=0,00007$ за шкалою емпатія, $p=0,001$ за шкалою розпізнавання емоцій інших, $p=0,001$ за шкалою безпека, $p=0,02$ за шкалою амбівалентність заглиблення у себе).

За допомогою перевірки шкал на узгодженість із нормальним розподілом, де $p<0,005$ було виявлено, що не всі шкали були узгоджені із нормальним

розподілом. Тому для порівняльного аналізу ми використали два критерії: параметричний критерій Стюдента та непараметричний критерій Манна-Уїтні. За допомогою цього аналізу ми порівняння між собою дві групи досліджуваних: 0 – особи юнацького віку, які вирости в сім'ях та 1 – особи юнацького віку, які вирости в дитячих будинках (Додаток Г).

Variable	Descriptive Statistics (Особи юнацького віку, які вирости в сім'ях)							
	Valid N	Mean	Median	Mode	Frequency of Mode	Minimum	Maximum	Std.Dev.
Емоційний інтелект	35	15,02857	15,00000	Multiple	3	-12,0000	44,00000	12,58497
Безпека	35	9,74286	10,00000	10,00000	14	5,0000	12,00000	1,46213
Уникнення	35	-0,48571	0,00000	1,000000	9	-5,0000	5,00000	2,90407
Амбівалентність занепокоєння	35	3,00000	3,00000	4,000000	8	-1,0000	7,00000	2,46147
Амбівалентність заглиблення в себе	35	6,37143	6,00000	Multiple	6	3,0000	11,00000	2,04487

Група осіб юнацького віку, які вирости в сім'ях має такі показники за середнім значенням по шкалах: (M = 15,02) за шкалою емоційний інтелект, (M = 9,74) за шкалою безпека, (M = -0,48) за шкалою уникнення, (M = 3) за шкалою амбівалентність занепокоєння та (M = 6,37) за шкалою амбівалентність заглиблення у себе.

Variable	Descriptive Statistics (Особи юнацького віку, які вирости в дитячих будинках)							
	Valid N	Mean	Median	Mode	Frequency of Mode	Minimum	Maximum	Std.Dev.
Емоційний інтелект	35	4,857143	3,000000	Multiple	4	-19,0000	29,00000	11,40470
Безпека	35	8,857143	9,000000	Multiple	7	4,0000	12,00000	2,17124
Уникнення	35	1,571429	2,000000	Multiple	5	-5,0000	9,00000	3,22933
Амбівалентність занепокоєння	35	2,942857	3,000000	2,000000	6	-2,0000	9,00000	2,65621
Амбівалентність заглиблення в себе	35	7,657143	7,000000	6,000000	7	3,0000	12,00000	2,54307

Середнє значення (Mean) у другій групі значно відрізняється за шкалами: емоційний інтелект (M = 4,85), безпека (M = 8,85), уникнення (M = 1,57), амбівалентність занепокоєння (M = 2,94) та амбівалентність заглиблення у себе (M = 7,65).

3.2. Інтерпретація отриманих даних

Отже, показник за шкалою «емоційний інтелект» є значно вищим у групі осіб юнацького віку, які вирости в сім'ях. Також нижчі показники у групі осіб юнацького віку, які вирости в дитячих будинках, у порівнянні з іншою групою, спостерігаються за шкалами: безпека (безпечна прив'язаність), амбівалентність занепокоєння (амбівалентна прив'язаність в кращому її прояві, ніж амбівалентність заглиблення у себе). Вищі показники у цій групі, в порівнянні з

групою осіб юнацького віку, які вирости в сім'ях, проявилися за шкалами: уникнення (уникаюча прив'язаність) та амбівалентність заглиблення у себе (дезорганізований тип прив'язаності).

Отже, можна зробити висновок, що особи юнацького віку, які були позбавлені батьківського піклування мають схильність проявляти ознаки деструктивних форм прив'язаності та мають нижчий рівень емоційного інтелекту, ніж особи юнацького віку, що вирости у сім'ях. Можемо припустити, що через відсутність раннього стосунку з об'єктом прив'язаності, у осіб юнацького віку, що вирости у дитячих будинках сформувалася захисна поведінка у вигляді поведінки уникнення та амбівалентності заглиблення у себе. Через відсутність постійного об'єкта прив'язаності протягом етапів дорослішання, юнаки та юначки схильні до недовіри до оточуючого середовища, що проявляється у формах прив'язаності, показники яких є вищими, ніж у іншій групі. Нижчий рівень емоційного інтелекту можна пояснити тим, що за відсутності одного надійного об'єкта прив'язаності був також і відсутній емоційний зв'язок з цим об'єктом. Іншими словами, у стосунку мама - немовля, ймовірно, не було віддзеркалення емоцій дитини, тобто проявів емпатії, що є складовою емоційного інтелекту, пояснення дитині її емоцій та сформованого надійного стосунку загалом, через який дитина могла б вчитися розрізняти власні емоційні стани, помічати емоції інших людей та розрізняти їх. Відтак, їй потрібно було вчитися цьому самостійно, а пізніше у стосунку з іншими людьми, які постійно змінювалися, що впливало на здатність до ефективної адаптації, прийняття та уміння вчитися на власному емоційному досвіді.

З іншого боку, у групі осіб юнацького віку, що вирости у сім'ях показники емоційного інтелекту є вищими, що може свідчити про наявність емоційного контакту у стосунку з батьками та наявність раннього стосунку, який є дуже важливим у формуванні емоційного інтелекту. Звісно, що навіть проживаючи у сім'ї постійно, в юнаків та юначок можуть бути сформовані коупінги захисної поведінки та недовіри до оточення, проте наявність постійних об'єктів

прив'язаності значно пом'якшує негативні впливи у процесі формування особистості. Це підтверджують вищі показники за шкалами: «безпека» та «амбівалентність занепокоєння», а також значно нижчий показник за шкалою «уникнення». Відтак, можна сказати, що надійна (безпечна) прив'язаність була краще сформована у осіб, які проживали в сім'ях, проте наявність невеликої різниці у показниках за цією шкалою, можна говорити про те, що не у всіх осіб юнацького віку, що вирости у дитячих будинках не була сформована безпечна прив'язаність. Іншими словами, вона могла сформуватися у стосунку з іншою людиною – вихователем, нянею чи будь-якою іншою особою, яка заміняла батьків.

Важливо врахувати також і показник емоційного інтелекту (EI) відповідно до Опитувальника рівня і структури емоційного інтелекту М. Манойлової (МЕІ) (в адаптації Барко В. І.), до якого належить шкала «емоційний інтелект». Інтегральний показник EI: сума балів за усіма шкалами опитувальника. Діапазон балів за кожною шкалою: min – мінус 20 балів; max – плюс 20 балів [2]. Опираючись на ці показники, можна сказати, що рівень емоційного інтелекту у всієї групи досліджуваних є достатньо низьким. Можемо припустити, що це пов'язано з віком досліджуваних, адже багато з них входять у категорію підліткового та раннього юнацького віку, відтак в цей період індивід пізнає себе та світ, вчиться вибудовувати з ним безпечний стосунок та відслідковувати власні межі, а отже є на етапі формування зрілої особистості.

*T-критерій Стьюдента для параметричних шкал груп досліджуваних
(порівняльний аналіз)*

T-tests; Grouping: Група (Spreadsheet5)											
Group 1: 0											
Group 2: 1											
Variable	Mean 0	Mean 1	t-value	df	p	Valid N 0	Valid N 1	Std.Dev. 0	Std.Dev. 1	F-ratio Variances	p Variances
Усвідомлення своїх емоцій	3,40000	2,171429	1,03791	68	0,302991	35	35	4,33318	5,50126	1,611797	0,169106
Управління своїми емоціями	4,51429	-0,514286	3,81134	68	0,000300	35	35	5,89302	5,11843	1,325571	0,415442
Управління емоціями інших	2,51429	1,514286	1,01220	68	0,315030	35	35	3,46725	4,70526	1,841605	0,079446
Емоційний інтелект	15,02857	4,857143	3,54309	68	0,000720	35	35	12,58497	11,40470	1,217690	0,568979
Самомотивація	8,51429	8,971429	-0,27288	68	0,785773	35	35	5,40899	8,30480	2,357364	0,014462
Уникнення	-0,48571	1,571429	-2,80222	68	0,006605	35	35	2,90407	3,22933	1,236548	0,539268
Амбівалентність занепокоєння	3,00000	2,942857	0,09335	68	0,925898	35	35	2,46147	2,65621	1,164494	0,659557

Показники статистичної значимості за ознаками серед двох груп досліджуваних:

Група досліджуваних продемонструвала такі показники середнього значення (M) за шкалами: управління своїми емоціями ($p=0,0003$), емоційний інтелект ($p=0,0007$) та уникнення (уникаючий тип прив'язаності) ($p=0,006$). Це означає, що за цими шкалами є відмінність у двох груп досліджуваних – осіб юнацького віку, що виростили в сім'ях та осіб юнацького віку, що виростили в дитячих будинках.

На боксах можна побачити ці відмінності (*Додаток Г*) та зробити висновок, що здатність керувати своїми емоціями є нижчою у групи досліджуваних – 1 – осіб юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування, а їх загальний рівень емоційного інтелекту є нижчим також. Проте уникаюча прив'язаність є більш вираженою у цій групі досліджуваних, аніж в іншій. Такі показники наводять на думку про те, що відсутність постійного, надійного об'єкту прив'язаності впливає на здатність осіб юнацького віку розуміти та керувати своїми емоціями, а також помічати та віддзеркалювати емоції інших, в результаті того, що у них не було постійного емоційного зв'язку з мамою чи особою, що її заміняла у ранньому дитинстві.

*Критерій Манна – Уїтні для непараметричних шкал груп досліджуваних
(порівняльний аналіз)*

Mann-Whitney U Test (Spreadsheet5)										
By variable Група										
Marked tests are significant at $p < .05000$										
variable	Rank Sum Group 1	Rank Sum Group 2	U	Z	p-level	Z adjusted	p-level	Valid N Group 1	Valid N Group 2	2*1sided exact p
Усвідомлення емоцій інших	1457,500	1027,500	397,5000	2,52541	0,011557	2,53884	0,011123	35	35	0,010934
Емоційна обізнаність	1461,500	1023,500	393,5000	2,57239	0,010100	2,57822	0,009932	35	35	0,009497
Управління своїми емоціями	1193,000	1292,000	563,0000	-0,58143	0,560950	-0,58249	0,560235	35	35	0,567163
Емпатія	1501,500	983,500	353,5000	3,04224	0,002348	3,05377	0,002260	35	35	0,002024
Розпізнавання емоцій інших	1474,000	1011,000	381,0000	2,71922	0,006544	2,72516	0,006427	35	35	0,006134
Безпека	1393,500	1091,500	461,5000	1,77366	0,076120	1,79941	0,071955	35	35	0,076025
Амбівалентність заглиблення в себе	1069,500	1415,500	439,5000	-2,03207	0,042147	-2,04928	0,040435	35	35	0,041631

Група досліджуваних продемонструвала такі показники середнього значення за шкалами: усвідомлення емоцій інших ($p=0,01$), емоційна обізнаність ($p=0,01$), емпатія ($p=0,002$), розпізнавання емоцій інших ($p=0,006$) та амбівалентність заглиблення в себе (дезорганізований тип прив'язаності) ($p=0,04$).

Результати порівняльного аналізу демонструють нам, що значення медіани (Me) за вищевказаними шкалами відрізняється у групах досліджуваних. Відтак,

у боксах можна побачити, що здатність до усвідомлення та розпізнавання емоцій інших людей є менш вираженими у групі осіб юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування. Емоційна обізнаність та здатність до емпатії (співпереживання) також у цій групі виражена менше, ніж у групі осіб юнацького віку, що вирости в сім'ях. Розкид значень у групі досліджуваних 1 є більшим, ніж в групі досліджуваних – 0, що свідчить про те, що більше значень ввійшли у ці шкали, що підтверджує статистичну значимість понять. Проте, варто зазначити, що у осіб юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування виражений дезорганізований тип прив'язаності за шкалою амбівалентність заглиблення у себе більше, ніж у порівнюваній групі (Додаток Г).

Отже, можна зробити висновок, що в силу життєвих обставин дітей, які вирости без батьків виражені прив'язаність уникнення та дезорганізована прив'язаність, загальний рівень емоційного інтелекту є нижчим. Разом з тим, діти, які виховувалися в сім'ях проявляють кращу здібність до розуміння емоцій інших людей та співпереживання, а також більше, ніж порівнювана група осіб, здатні до усвідомлення своїх емоцій. Загальний показник емоційного інтелекту цих осіб є вищим.

У групі досліджуваних, яка була розділена також і на дві підгрупи був проведений кореляційний аналіз для того, щоб встановити взаємозв'язок між змінними (Додаток А). Оскільки не всі шкали були узгоджені із нормальним розподілом кореляційний аналіз здійснювався за допомогою критерію Спірмена - непараметрична міра статистичної залежності між двома змінними. Оцінює наскільки добре можна описати відношення між двома змінними за допомогою монотонної функції. Якщо немає повторних значень даних, то коефіцієнт Спірмена дорівнює 1 або -1, це відбувається коли кожна змінна є монотонною функцією від іншої змінної.

У групі осіб юнацького віку, які вирости в сім'ях спостерігається лише один статистично значимий зв'язок між шкалами «розпізнавання емоцій інших» та «амбівалентність заглиблення у себе» - ($r=0,36$) при ($p<0,005$). Шкала

«амбівалентність заглиблення в себе» розуміється як одна із видів прив'язаності – дезорганізована прив'язаність. Тож, ця кореляція демонструє те, що особи з вираженим дезорганізованим типом прив'язаності вміють добре розпізнавати емоції інших людей. Якщо зважати на первинну назву цієї шкали, то можна сказати, що особи, які здатні до заглиблення в себе – здатні до роздумів і, таким чином, через рефлексію здатні краще розпізнавати емоції інших людей.

У групі осіб юнацького віку, які були позбавлені батьківського піклування спостерігаються такі кореляції за шкалами: усвідомлення своїх емоцій та амбівалентність заглиблення в себе (дезорганізована прив'язаність) ($r=-0,39$). Кореляційний зв'язок є зворотнім, отже чим більше виражені ознаки дезорганізованої прив'язаності у осіб юнацького віку, тим меншим є усвідомлення ними своїх емоцій. Присутній статистично значимий зв'язок між шкалою уникнення та шкалою управління своїми емоціями ($r=-0,44$). Ця обернена кореляція демонструє те, що чим більше особи юнацького віку проявляють ознаки унікаючої прив'язаності, тим у них менша здатність керувати своїми емоціями. Шкала уникнення також корелює зі шкалами управління емоціями інших ($r=-0,41$) та емоційний інтелект ($r=-0,36$), що означає, що чим більше особи юнацького віку проявляють ознаки унікаючої прив'язаності, тим менше вони можуть керувати емоціями інших та рівень їх емоційного інтелекту є меншим, оскільки зв'язки є оберненими. Відтак, можна зробити висновок, що унікаючий вид прив'язаності негативно впливає на формування емоційного інтелекту, оскільки в дитячому віці такі особи уникають своїх батьків чи осіб, які їх замінюють, не шукають підтримки та безпеки, надають перевагу спілкуванню з чужими людьми, не розрізняють де рідні, а де чужі, що може спостерігатися у дітей, що проживають у дитячих будинках, а також образа при появі значимого об'єкта за його відсутності. У дорослому віці такі особистості можуть мати проблеми в інтимній сфері на фізичному та емоційному рівнях, не інвестують у соціальні стосунки, що підтверджує кореляційний зв'язок про те, що рівень емоційного інтелекту є

меншим. Відтак, у дорослому віці не вміють поділяти свої почуття та внутрішній світ з іншими, а також переживають тривогу та мають низьку самооцінку.

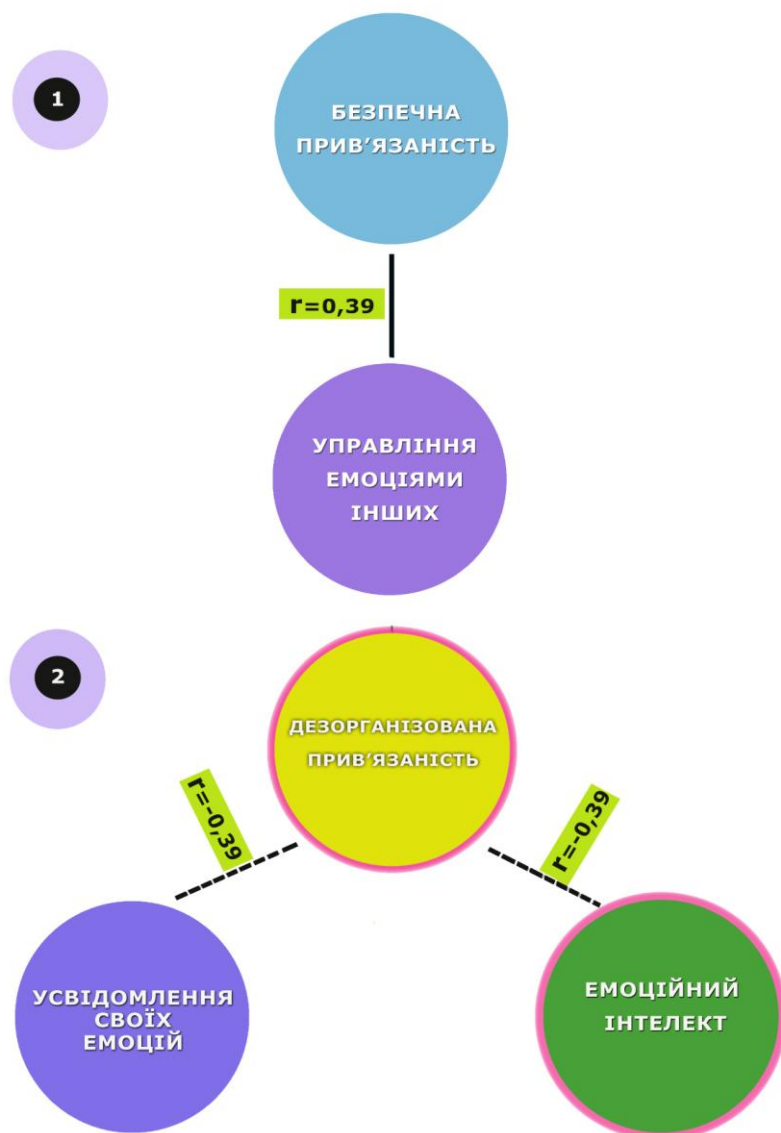
Спостерігається зв'язок між амбівалентністю занепокоєння (тривожно-амбівалентний вид прив'язаності) та управлінням емоцій інших ($r=0,38$), емоційною обізнаністю ($r=0,44$) та емпатією ($r=0,36$). Усі кореляції є прямими, тож чим більше виявлений тривожно-амбівалентний тип прив'язаності у осіб юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування, тим більше вони вміють керувати емоціями інших, тим більше вони є емоційно обізнаними та емпатійними, тобто здатні помічати емоції інших людей та віддзеркалювати їх, співпереживати. Це можна пояснити тим, що в результаті спектру переживань при формуванні тривожно-амбівалентного типу прив'язаності в дитячому віці, особи юнацького віку мають добре розвинену здатність розпізнавати та розуміти емоції інших людей в процесі дорослішання, в силу власного досвіду. Іншими словами, можна припустити, що тривожні особистості мають кращу здатність до емпатії. Відчуття глибокого суму та розчарування після, до прикладу, закінчення стосунків, що є притаманним особам з тривожно-амбівалентним типом прив'язаності сприяє не лише негативним переживанням з приводу втрати стосунку – сумуючи, людина здатна роздумувати і мислити, а отже і розуміти.

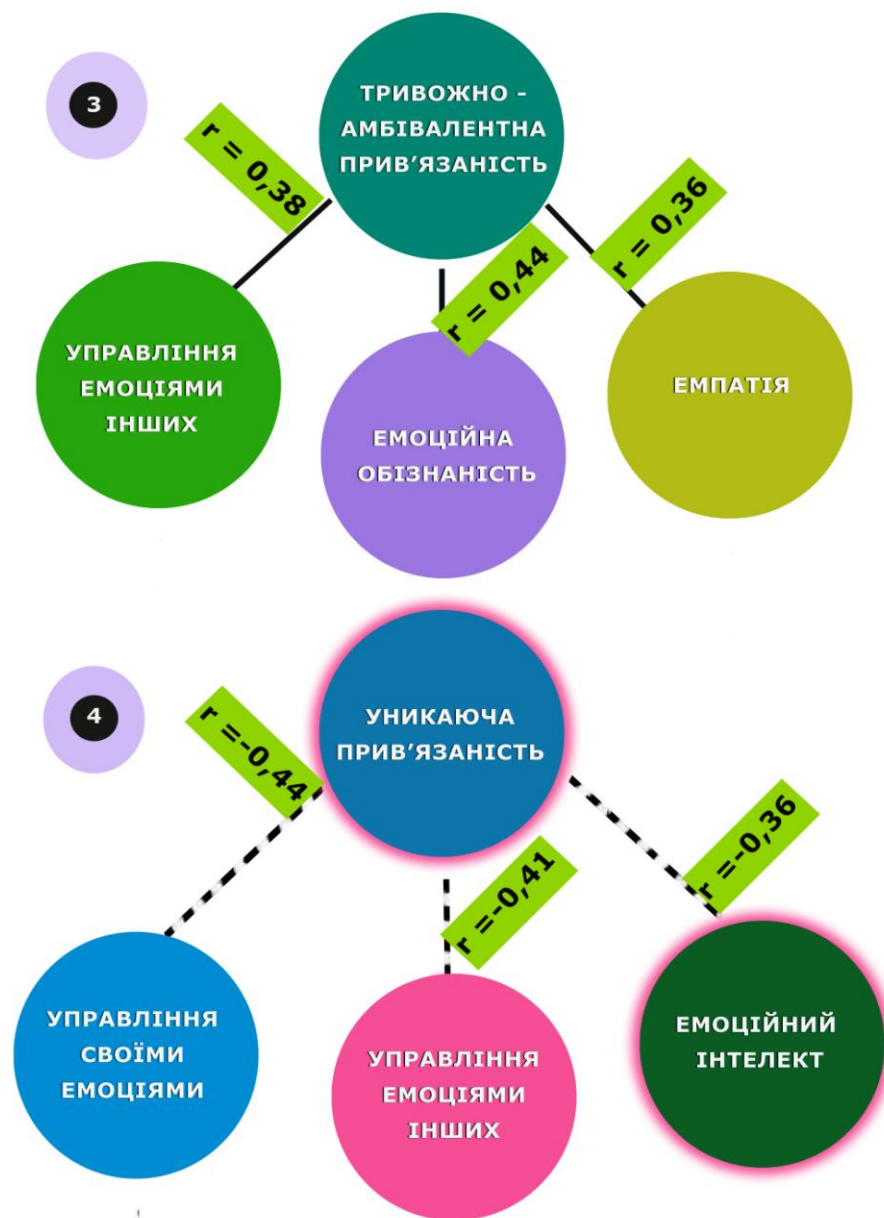
Статистично значимий зв'язок існує між шкалами амбівалентність заглиблення в себе (дезорганізований тип прив'язаності) та емоційний інтелект ($r=-0,39$). Непряма кореляція свідчить про те, що чим більше присутні ознаки дезорганізованого типу прив'язаності у осіб юнацького віку, тим нижчий є рівень емоційного інтелекту. Дезорганізований тип прив'язаності характеризується наступними аспектами поведінки дитини у ранньому віці: окрім відсутності реакції на появу чи зникнення батьків (вихователів, педагогів та інших), що часто може траплятися у сім'ях із залежностями, дитина використовує уникаючу та захисну поведінку, часом може бути імпульсивною у соціальних реакціях, є висока ймовірність виникнення дитячого аутизму. Діти

з дезорганізованим типом прив'язаності швидше «дорослішають» та беруть на себе відповідальність, яка не відповідає їх віку, можуть проявляти агресивну поведінку, мало обізнані у процесі комунікації з іншими людьми. В результаті цієї відповідальності та обов'язків, які приймає на себе дитина, як фізично, так і емоційно, по мірі дорослішання їй може бути складно вибудовувати емоційний контакт з іншими людьми, а також відслідковувати власні почуття та емоції, що не сприяє розвитку емоційного інтелекту. Особи з таким типом прив'язаності є емоційно «холодними».

Отже, існує зв'язок між прив'язаністю та формуванням емоційного інтелекту у осіб юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування. Кореляційний аналіз продемонстрував, що такі типи прив'язаності, як унікаюча та дезорганізована негативно впливають на формування та розвиток емоційного інтелекту осіб.

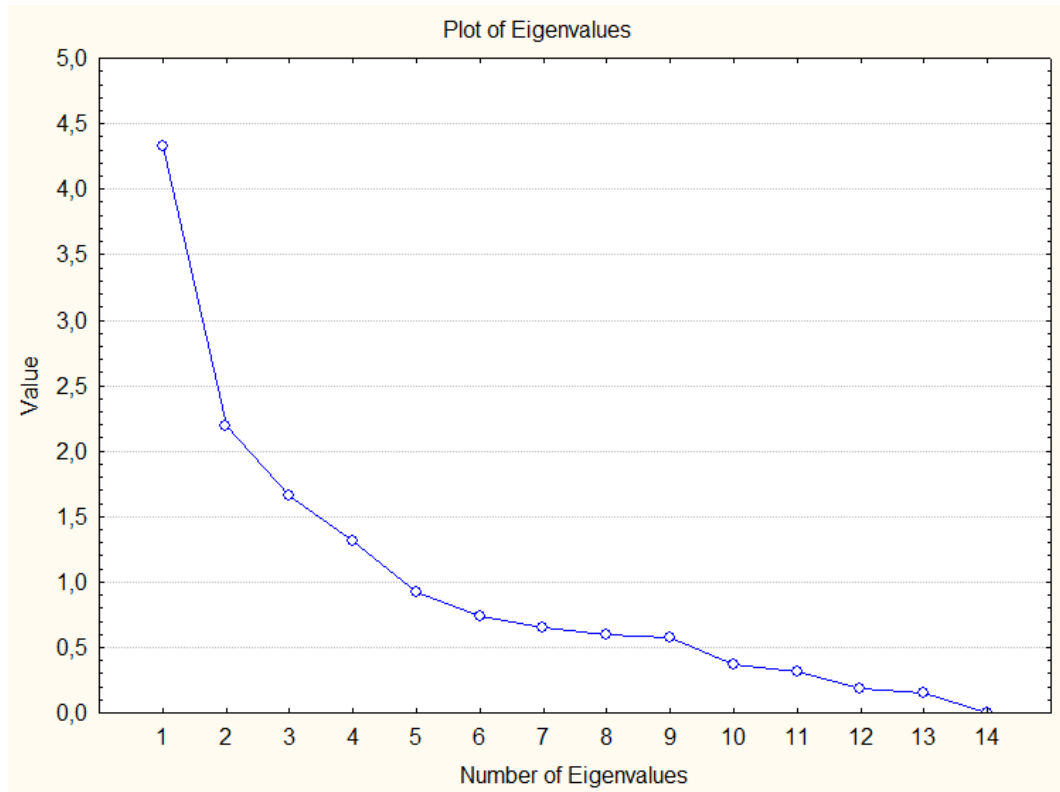
Кореляційні плеяди типів прив'язаності та особливостей емоційного інтелекту

Факторний аналіз для обох груп досліджуваних був проведений для того, аби з'ясувати у які фактори об'єднані шкали та чи відрізняються вони у двох групах досліджуваних. Для того, щоб визначити фактори був використаний критерій Кайзера. 58% - відсоток сукупної дисперсії кам'яного осипу (Додаток Б).

Метод кам'яного осипу за критерієм Кайзера для визначення факторів

Таблиця 2.

Факторний аналіз структури виявлених взаємозв'язків у групі осіб юнацького віку, які вирости в сім'ях

Назва фактору	Шкали, якими сформовано фактор	Значення р	
Емоційний інтелект	Усвідомлення своїх емоцій	0,80	
	Управління своїми емоціями	0,62	
	Усвідомлення емоцій інших	0,75	
	Емоційний інтелект	0,97	
	Емпатія	0,57	
Емоційна обізнаність	Управління своїми емоціями	0,63	0,85
	Самомотивація	0,68	

	Розпізнавання емоцій інших	0,54
Уникання стосунків	Емоційна обізнаність	0,79
	Розпізнавання емоцій інших	0,68
	Уникнення	0,54
	Амбівалентність заглиблення у себе	0,59

У групі осіб юнацького віку, які вирости в сім'ях шкали були об'єднані у такі фактори:

F1 – Емоційний інтелект, у який входять шкали: усвідомлення своїх емоцій (0,80), управління своїми емоціями (0,62), усвідомлення емоцій інших (0,75), емоційний інтелект (0,97) та емпатія (0,57).

F2 – Емоційна обізнаність, у який входять шкали: управління своїми емоціями (0,63; 0,85), самомотивація (0,68) та розпізнавання емоцій інших (0,54).

F3 – Уникання стосунків, у який входять шкали: емоційна обізнаність (0,79), розпізнавання емоцій інших (0,68), уникнення (0,54) та амбівалентність заглиблення в себе (0,59) (Додаток В).

Таблиця 3.

Факторний аналіз структури виявлених взаємозв'язків у групі осіб юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування

Назва фактору	Шкали, якими сформовано фактор	Значення р	
Емоційний інтелект	Управління своїми емоціями	0,56	0,65
	Емоційна обізнаність	0,75	
	Самомотивація	0,78	

	Емпатія	0,67
	Розпізнавання емоцій інших	0,74
Емоційне відчуження	Усвідомлення своїх емоцій	-0,61
	Емоційний інтелект	-0,70
	Амбівалентність заглиблення в себе	0,74
Безпечний стосунок з іншими	Усвідомлення емоцій інших	0,67
	Управління емоціями інших	0,71
	Емоційний інтелект	0,61
	Безпека	0,67
	Амбівалентність занепокоєння	0,62

У групі осіб юнацького віку, які вирости в дитячих будинках шкали були об'єднані у такі фактори:

F1 – Емоційний інтелект, у який входять шкали: управління своїми емоціями (0,56; 0,65), емоційна обізнаність (0,75), самомотивація (0,78), емпатія (0,67) та розпізнавання емоцій інших (0,74).

F2 – Емоційне відчуження, у який входять шкали: усвідомлення своїх емоцій (-0,61), емоційний інтелект (-0,70) та амбівалентність заглиблення в себе (0,74).

F3 – Безпечний стосунок з іншими, у який входять шкали: усвідомлення емоцій інших (0,67), управління емоціями інших (0,71), емоційний інтелект (0,61), безпека (0,67) та амбівалентність занепокоєння (0,62) (Додаток В).

За результатами факторного аналізу можемо спостерігати відмінності за факторами в обох групах досліджуваних. Як і підтверджують порівняльний та

кореляційний аналізи, за факторним також – рівень емоційного інтелекту осіб юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування є нижчим, ніж рівень емоційного інтелекту осіб юнацького віку, що вирости в сім'ях. У цій групі також спостерігається емоційна обізнаність, в той час, як в іншій групі присутня емоційна відчуженість. Проте, варто зазначити, що особи юнацького віку, які вирости в дитячих будинках вирізняються здатністю до побудови безпечного стосунку з оточенням, в той час, як юнаки та юначки, що належать до першої групи – уникають стосунку з оточенням. Можна припустити, що особи юнацького віку, які вирости в дитячих будинках є більш довірливими до стосунку, адже протягом життя у них не було одного надійного об'єкту прив'язаності, а було багато різних, які змінювалися. Таким чином, діти вчилися вибудовувати соціальні контакти з різними людьми. Особи юнацького віку, що вирости в сім'ях, ймовірно, більше схильні очікувати загрозу від оточення, адже могли бути навченими довіряти лише своїй сім'ї та зважати на небезпеку, яку може транслювати оточення. Також варто зазначити, що від'ємні значення за шкалами: усвідомлення своїх емоцій та емоційний інтелект присутні у групі осіб, що були позбавлені батьківського піклування.

Регресійний множинний аналіз був здійснений для того, аби підтвердити чи прив'язаність детермінує емоційний інтелект. Виявлено, що в групі досліджуваних прив'язаність уникнення та амбівалентність заглиблення в себе (дезорганізований тип прив'язаності) детермінують загальний показник емоційного інтелекту на 37%. Оскільки прив'язаність є первинною, а емоційний інтелект набувається в результаті надійного стосунку з об'єктом прив'язаності, то можемо зробити висновок, що прив'язаність у ранньому віці має вплив на розвиток емоційного інтелекту.

Регресійний множинний аналіз групи досліджуваних

		Regression Summary for Dependent Variable: Емоційний інтелект (Spreadsheet5) R= ,61447598 R ² = ,37758073 Adjusted R ² = ,29459150 F(4,30)=4,5498 p<,00543 Std.Error of estimate: 9,5786					
N=35		Beta	Std.Err. of Beta	B	Std.Err. of B	t(30)	p-level
Intercept				10,06609	7,476534	1,34636	0,188273
Уникнення		-0,360536	0,145024	-1,27327	0,512166	-2,48605	0,018712
Амбівалентність заглиблення в себе		-0,411702	0,153894	-1,84633	0,690156	-2,67523	0,011976
Амбівалентність занепокоєння		0,242030	0,156243	1,03918	0,670843	1,54906	0,131852
Безпека		0,169192	0,165238	0,88870	0,867934	1,02392	0,314057

Висновок до розділу:

За результатами емпіричного дослідження було визначено, що прив'язаність та те, як був побудований стосунок з об'єктом прив'язаності та чи був він взагалі впливає на формування емоційного інтелекту осіб юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування.

За допомогою проведених аналізів вдалося з'ясувати наступне:

Порівняльний аналіз між двома групами досліджуваних (особами юнацького віку, що вирости в сім'ях та особами юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування) продемонстрував наявність статистично значимих відмінностей. Відтак, група досліджуваних осіб юнацького віку, що вирости в дитячих будинках проявили нижчий рівень емоційного інтелекту, ніж група досліджуваних, з якою був проведений порівняльний аналіз. Також у осіб юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування виражені є унікаючий та дезорганізований типи прив'язаності, що може свідчити про відсутність безпечного стосунку у ранньому віці.

Кореляційний аналіз показав, що існує статистично значимий зв'язок між типами прив'язаності та особливостями емоційного інтелекту. Зокрема такі типи прив'язаності як дезорганізована та прив'язаність уникнення обернено корелюють з емоційним інтелектом, що означає, що чим більше виражені характеристики цих типів прив'язаності, тим нижчий рівень емоційного інтелекту у осіб юнацького віку. Отже, здатність бути емоційно чутливим до своїх потреб та емоцій, переживань інших людей формується на ранньому етапі пізнання світу через стосунок з матір'ю та формування прив'язаності.

Факторний аналіз продемонстрував відмінність за факторами у групах досліджуваних. Відтак, підтвердив, що рівень емоційного інтелекту осіб юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування є нижчим, ніж рівень емоційного інтелекту осіб юнацького віку, що виростили в сім'ях.

ВИСНОВКИ

Юнацький вік виокремлюють, як самостійний період життя людини, який історично належить до "перехідного етапу" дорослішання. Юність характеризується активною включеністю у життя суспільства та пошук свого місця в ньому, а також часом, коли приймаються важливі життєві рішення. У цей період особи юнацького віку потребують підтримки з боку дорослих та здатності розуміти себе та свій внутрішній світ, а отже є важливість розвитку емоційного інтелекту.

Прив'язаність у ранньому дитинстві визначається не прагненням до задоволення (харчового або сексуального), а необхідністю в захисті та безпеці. Прив'язаність дитини обумовлена вродженими, генетичними механізмами й забезпечує виживання і психічне благополуччя особи. Відтак, важливість безпечної прив'язаності на пряму пов'язана із здатністю людини ефективно функціонувати в соціумі, а отже і здатність до розвитку емоційного інтелекту є не менш важливим компонентом психологічного благополуччя осіб юнацького віку.

Отже, дослідження особливостей емоційного інтелекту у осіб юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування показали, що є істотні відмінності у характеристиках емоційного інтелекту, на відміну від осіб юнацького віку, що проживають у сім'ях.

Варто зазначити, що факторний аналіз продемонстрував нам цікаве явище: емоційний інтелект (EI) є розвинутий більше у групі осіб, що виростили в сім'ях, проте схильність до побудови надійного стосунку більше виражена в осіб юнацького віку, які були позбавлені батьківського піклування. Ймовірно, це

зумовлено тим, що особи, які були позбавлені батьківського піклування мають кращу здатність до адаптації та толерування невизначеності, оскільки їх соціальне середовище часто змінювалося, ніж особи юнацького віку, які мали стабільний стосунок з оточенням.

Отже, підтверджуючи гіпотези дослідження можна сказати, що:

Особи юнацького віку, які вирости в сім'ях мають вищий рівень емоційного інтелекту, ніж особи юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування;

Існує зв'язок між прив'язаністю та формуванням емоційного інтелекту у осіб юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування;

Усі інші форми прив'язаності, окрім надійної (безпечної) прив'язаності, а саме прив'язаність уникнення та дезорганізована прив'язаність притаманні особам юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування більше, ніж особам, які вирости в сім'ях.

Відтак, можна зробити висновок, що відсутність постійного об'єкта прив'язаності впливає на особливості емоційного інтелекту осіб юнацького віку, що були позбавлені батьківського піклування, що і підтверджує друга гіпотеза про те, що прив'язаність уникнення та амбівалентність заглиблення в себе (дезорганізована прив'язаність) детермінують загальний показник емоційного інтелекту на 37%.

Дане дослідження може стати корисним для психологів та психотерапевтів, які працюють з дітьми, особами підліткового або юнацького віку, які перебувають у дитячих будинках, інтернатах та кризових центрах.

Список використаної літератури

1. Бантишева О. О. Психологічні особливості емоційного інтелекту осіб юнацького віку, схильних до віктимної поведінки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 "педагогічна та вікова психологія" / Бантишева О. О. – Київ, 2017. – 23 с.
2. Барко В. І. Українськомовна адаптація опитувальника рівня і структури емоційного інтелекту з метою психологічного добору поліцейських / В. І. Барко, В. П. Остапович, П. С. Олешко. // PSYCHOLOGICAL JOURNAL. – 2019. – С. 11–20.
3. Варбан Є. О. Стратегії подолання життєвих криз в юнацькому віці : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Варбан Євген Олександрович ; ДВНЗ «Ун-т менеджменту освіти». – Київ, 2009. – 25 с.
4. Вишпольська А. О. Емоційний інтелект як чинник запобігання самотності у осіб юнацького віку : дис. канд. : ПП-626 / Вишпольська А. О. – Київ, 2020. – 117 с.
5. Вікова та педагогічна психологія: навч. Посіб. /О. В. Скрипченко., Л. В. Волинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
6. Вонс О. Тип прив'язаності як чинник якості романтичних стосунків у різні вікові періоди : магістр / Вонс О.-М. – Львів, 2019. – 82 с.
7. Гавриловська К., Дем'янчук Ю. Сторітелінг як засіб розвитку психологічної пружності особистості // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том VI: Психологія обдарованості. Випуск 17. Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2020. С. 84- 90.
8. Коврига Н. В. Стресозахисна та адаптивна функції емоційного інтелекту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.01 "загальна психологія, історія психології" / Коврига Н. В. – Дніпропетровськ, 2003. – 65 с.
9. Козляковський П. А. Психодіагностика окремих властивостей і станів особистості / П. А. Козляковський. // Загальна психологія. – С. 101-104 .

10. Лазуренко О. До проблеми визначення змісту емоційної компетентності / О. Лазуренко. // Молодь і ринок. – 2014. – С. 124.
11. Мединська Ю. Я. Проблема віктимності у контексті емоційного інтелекту особистості / Ю. Я. Мединська // Педагогіка і психологія професійної освіти. – № 3. – Львів, 2013. – С.191-201.
12. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія» : зб. наук. пр. / Ред. кол. : Пазюра Н. В. (гол. ред.) та ін. – Мукачево : Вид-во МДУ, 2020. – Випуск 1 (11). – 290 с.
13. Повалій Л. В. Виховання дітей у сім'ях різного типу : метод. реком. / Л. В. Повалій. – К. : Науковий світ, 2009. – 47 с.
14. Романчук О."Сім'я що зцілює", Львів, "Колесо", 2011 – 235 с.
15. Рудика І. Емоційний інтелект / І. Рудика. – 2019. – С. 12–13.
16. Спіцин Н.П. Що даєш дітям? [Про проблеми сімейного виховання] Початкова школа. - 2003. - № 1. - С. 72 - 75.
17. Зелінська Т. М. Психологія особистісної амбівалентності в юнацькому віці : [монографія] / Т. М. Зелінська. - Суми : Університетська книга, 2013. - 432 с.
18. Юність: поняття та вікові групи [Електронний ресурс] // Освіта.ua. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/28951/>.
19. Боулби, Дж. Привязанность «Гардарики», 2003 г. - 480 с.
20. Леонтьев Д.А. Личностный потенциал: структура и диагностика / Д.А. Леонтьев. – М. : Смысл, 2011. – 675.
21. Манойлова М. А. Авторская методика диагностики эмоционального интеллекта // Медицинская психология в России: электрон.науч. журн. 2011. № 6. URL: [http:// medpsy.ru](http://medpsy.ru)
22. Наказава Д. Осколки детских травм. Почему мы боеем и как это остановить. Изд-во Эксмо. 2018. 273 с.

23. Павлова О. Н. Теория привязанности, стили привязанности и особенности ее нарушения [Электронный ресурс] / О. Н. Павлова. – Режим доступа : <http://pavolga.narod.ru/attachment.htm>.
24. Пезешкиан Н. Позитивная семейная психотерапия: семья как терапевт / Пер. с англ., нем. – М.: Издательство Март, 1996. – 336 с.: ил.
25. Чепмен Г. Пять путей к сердцу подростка: Пер. с англ. – СПб.: Христианское общество «Библия для всех», 2005. – 322 с.
26. Bar-On R. Emotional Quotient Inventory (EQ-i): Technical Manual. Toronto: Multi-Health Systems, 1997. P. 232.
27. Block J. And Block J.H. The role of ego-control and ego-resiliency in the organization of behavior //Development of Cognition, Affect and Social Relations. –1980. –Vol.13. –P.39-101.
28. Bolger N. And Zukerman A. A Framework for Studying Personality in the stress process //Journal of Personality and Social Psychology. –1995. –Vol.69. –N5. –P.890-902.
29. Gregory C. Keck, PhD, Regina M. Kupecky, LSW «Parenting the Hurt Child. Revised and Updated Helping Adoptive Families Heal and Grow» «Воспитание ребенка-сироты, пережившего душевную травму»– М.: ОЛЬГА МИТИРЕВА, Москва 2012, - 288 с.
30. Hughes M. Handbook for developing emotional and social intelligence. Best practices, case studies, and strategies/ M. Hughes, H. Thompson. – San Francisco, 2009. – 419 p.
31. Kramer D. Effect of rational and irrational statements on intensity and «inappropriations» of emotional distress and irrational beliefs in psychotherapy patients : [electronic resource] / D. Kramer, G. Kupshik // Brit. J. Clin. Psychol. – V. 32. – № 3. – 1993. – Mode of access: <http://link.springer.com/article/10.1007%2FBF01205176>.
32. Rokach A, Brock H. Loneliness and the effect of life changes. J Psychol 1997, 131. 248–298.

33. The 12th International scientific and practical conference “Scientific achievements of modern society” (July 22-24, 2020) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2020. 393 p.
34. Zvierieva, I. D. & Petrochko, Zh. V. (Eds.). (2010). Kompleksna dopomoha bezdohliadnym ta bezprytulnym ditiam [Comprehensive assistance to homeless and homeless children]. Kyiv: Vydavnychi dim «KALYTA» [in Ukrainian].

ДОДАТКИ

Додаток А

Spearman Rank Order Correlations (Особи юнацького віку, які виросли в дитячих будинках) MD pairwise deleted Marked correlations are significant at $p < ,05000$				
Variable	Безпека	Уникнення	Амбівалентність занепокоєння	Амбівалентність заглиблення в себе
Усвідомлення своїх емоцій	-0,187618	-0,049732	0,100369	-0,390954
Управління своїми емоціями	-0,155986	-0,444210	0,034546	-0,149406
Усвідомлення емоцій інших	0,036624	-0,194331	0,213142	-0,089219
Управління емоціями інших	0,391094	-0,414337	0,384163	-0,125338
Емоційний інтелект	0,129155	-0,365381	0,301206	-0,398496
Емоційна обізнаність	0,292771	-0,181267	0,448019	0,280657
Управління своїми емоціями	0,252199	-0,027182	0,214358	-0,194445
Самомотивація	0,004768	-0,320720	0,309906	-0,175010
Емпатія	0,214912	-0,225561	0,366554	-0,026840
Розпізнавання емоцій інших	0,109174	-0,263875	0,255536	-0,014373

Spearman Rank Order Correlations (Особи юнацького віку, які виросли в сім'ях) MD pairwise deleted Marked correlations are significant at $p < ,05000$				
Variable	Безпека	Уникнення	Амбівалентність занепокоєння	Амбівалентність заглиблення в себе
Усвідомлення своїх емоцій	-0,116032	-0,135131	0,033221	0,094738
Управління своїми емоціями	0,310370	-0,281979	-0,150934	0,040092
Усвідомлення емоцій інших	0,103538	-0,112974	0,066149	0,166046
Управління емоціями інших	0,228522	-0,055047	0,002009	0,073905
Емоційний інтелект	0,216360	-0,256894	-0,126680	0,137226
Емоційна обізнаність	0,272090	0,327453	-0,052513	0,161064
Управління своїми емоціями	0,043470	-0,145650	-0,015857	0,010654
Самомотивація	0,258403	-0,054577	0,012711	0,159902
Емпатія	0,099890	-0,185375	0,010024	0,040012
Розпізнавання емоцій інших	0,299871	0,208573	-0,086069	0,363881

Додаток Б

Метод кам'яного осипу за критерієм Кайзера для двох груп досліджуваних

Eigenvalues (Особи юнацького віку, які виросли в сім'ях) Extraction: Principal components				
Value	Eigenvalue	% Total variance	Cumulative Eigenvalue	Cumulative %
1	3,649430	26,06735	3,64943	26,06735
2	2,425090	17,32207	6,07452	43,38943
3	1,762629	12,59021	7,83715	55,97963

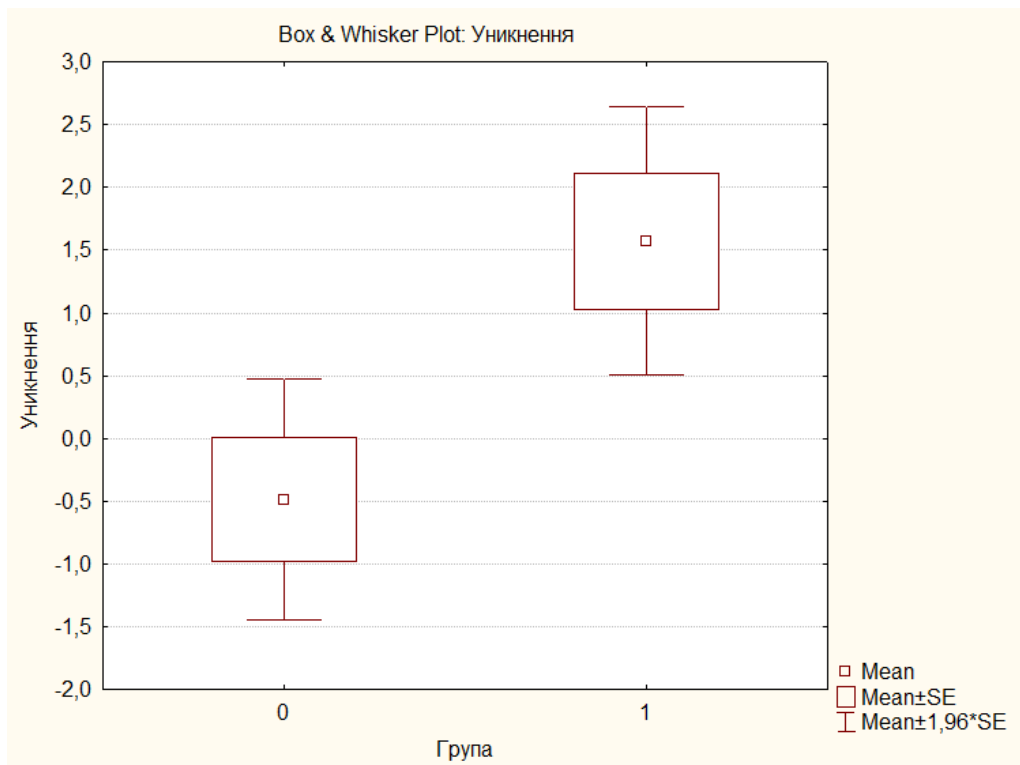
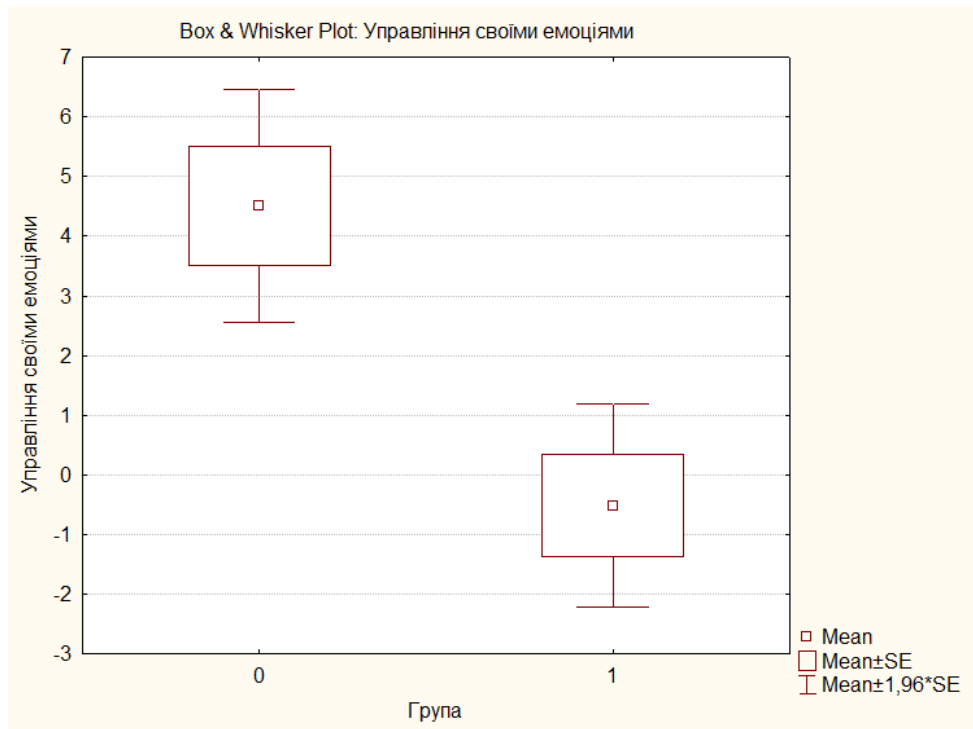
Eigenvalues (Особи юнацького віку, які вирости в дитячих будинках)				
Extraction: Principal components				
Value	Eigenvalue	% Total variance	Cumulative Eigenvalue	Cumulative %
1	4,333242	30,95173	4,333242	30,95173
2	2,192182	15,65844	6,525424	46,61017
3	1,658969	11,84978	8,184393	58,45995

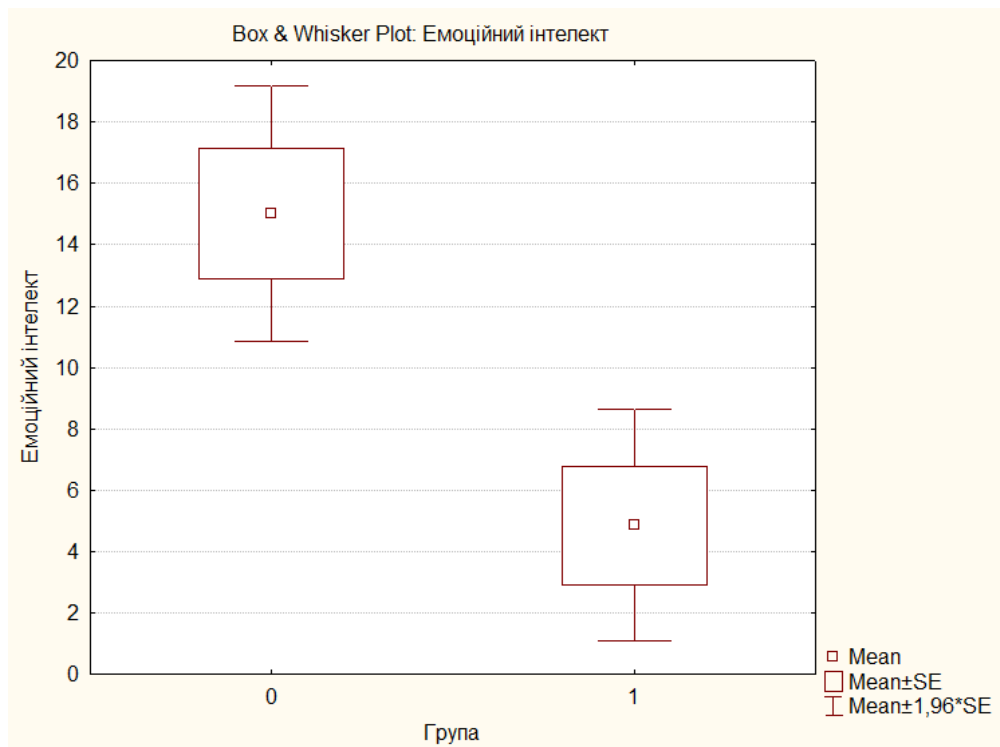
Додаток В

Factor Loadings (Varimax normalized) (Особи юнацького віку, які вирости в сім'ях)			
Extraction: Principal components			
(Marked loadings are >,500000)			
Variable	Factor 1	Factor 2	Factor 3
Усвідомлення своїх емоцій	0,805137	0,106992	0,092286
Управління своїми емоціями	0,620948	0,631409	-0,125410
Усвідомлення емоцій інших	0,753693	-0,248777	-0,037345
Управління емоціями інших	0,461829	-0,416454	0,243701
Емоційний інтелект	0,970509	0,126900	0,026552
Емоційна обізнаність	0,170553	0,093054	0,791518
Управління своїми емоціями	-0,141641	0,858030	-0,075302
Самомотивація	-0,187808	0,687913	0,380267
Емпатія	0,571683	0,338713	0,286039
Розпізнавання емоцій інших	0,203827	0,545991	0,687751
Безпека	0,112351	0,331775	0,072181
Уникнення	-0,237530	-0,239742	0,549201
Амбівалентність занепокоєння	-0,012216	-0,068261	0,015337
Амбівалентність заглиблення в себе	0,106080	-0,035340	0,597101
Expl. Var	3,290281	2,465943	2,080924
Prp. Totl	0,235020	0,176139	0,148637

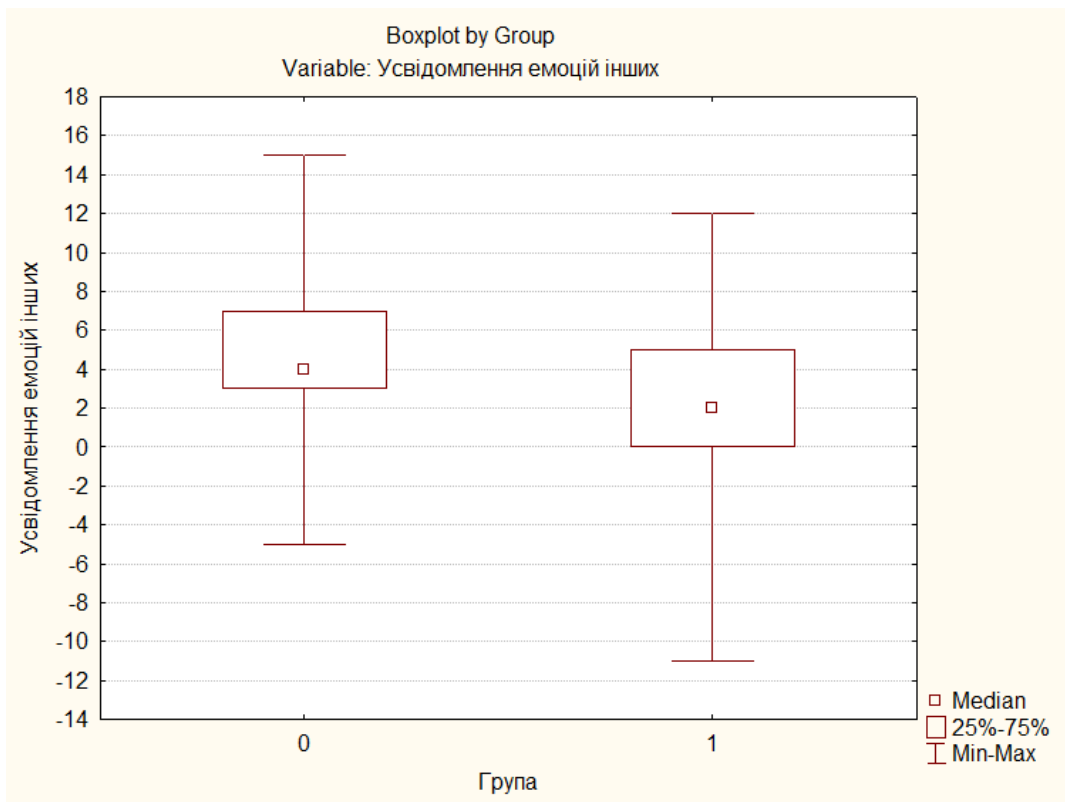
Factor Loadings (Varimax normalized) (Особи юнацького віку, які вирости в дитячих будинках)			
Extraction: Principal components			
(Marked loadings are >,500000)			
Variable	Factor 1	Factor 2	Factor 3
Усвідомлення своїх емоцій	-0,178029	-0,612161	0,062390
Управління своїми емоціями	0,566543	-0,495635	-0,044603
Усвідомлення емоцій інших	-0,084889	-0,335936	0,673227
Управління емоціями інших	0,323034	-0,081342	0,710874
Емоційний інтелект	0,262578	-0,705965	0,613344
Емоційна обізнаність	0,750162	0,286806	0,339402
Управління своїми емоціями	0,653639	0,065042	0,132480
Самомотивація	0,782799	-0,173570	0,145299
Емпатія	0,670183	-0,046196	0,439771
Розпізнавання емоцій інших	0,743513	0,058109	-0,034955
Безпека	0,035045	0,461765	0,677514
Уникнення	-0,373680	0,366587	-0,148514
Амбівалентність занепокоєння	0,231209	0,107491	0,622959
Амбівалентність заглиблення в себе	-0,011956	0,742437	0,151650
Expl. Var	3,332353	2,270756	2,581284
Prp. Totl	0,238025	0,162197	0,184377

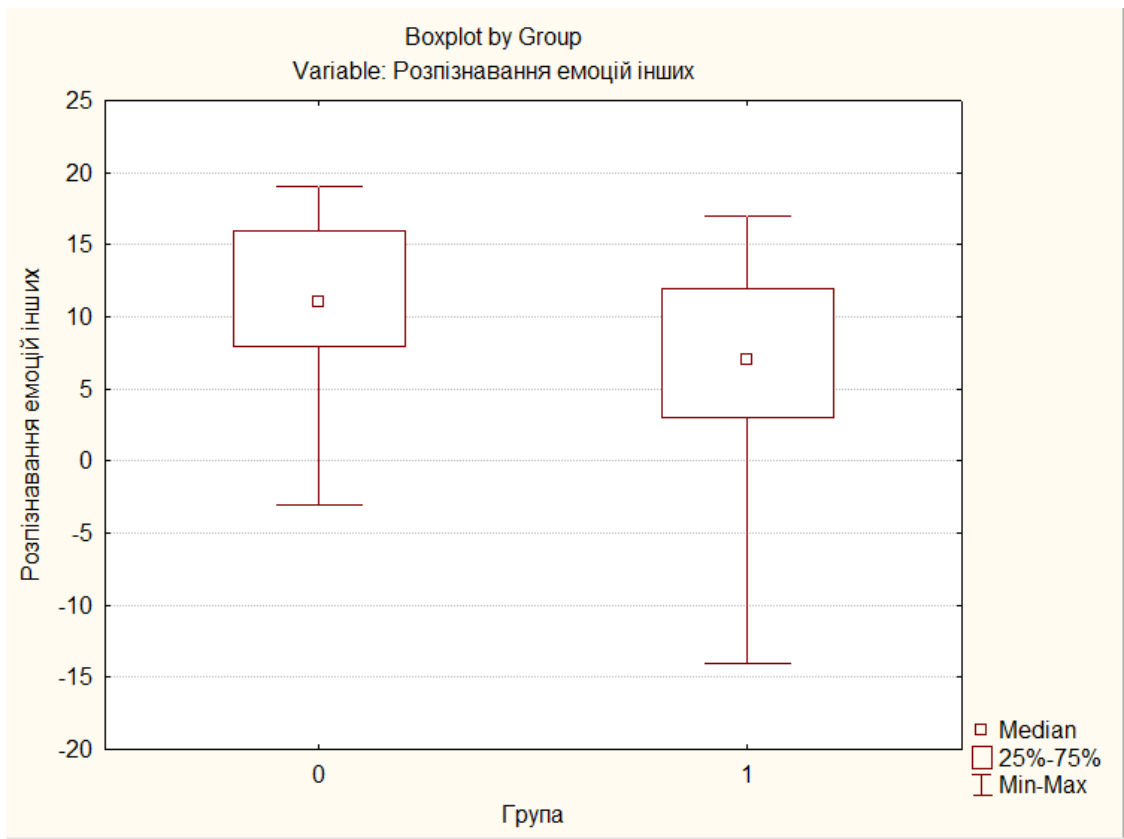
Додаток Г

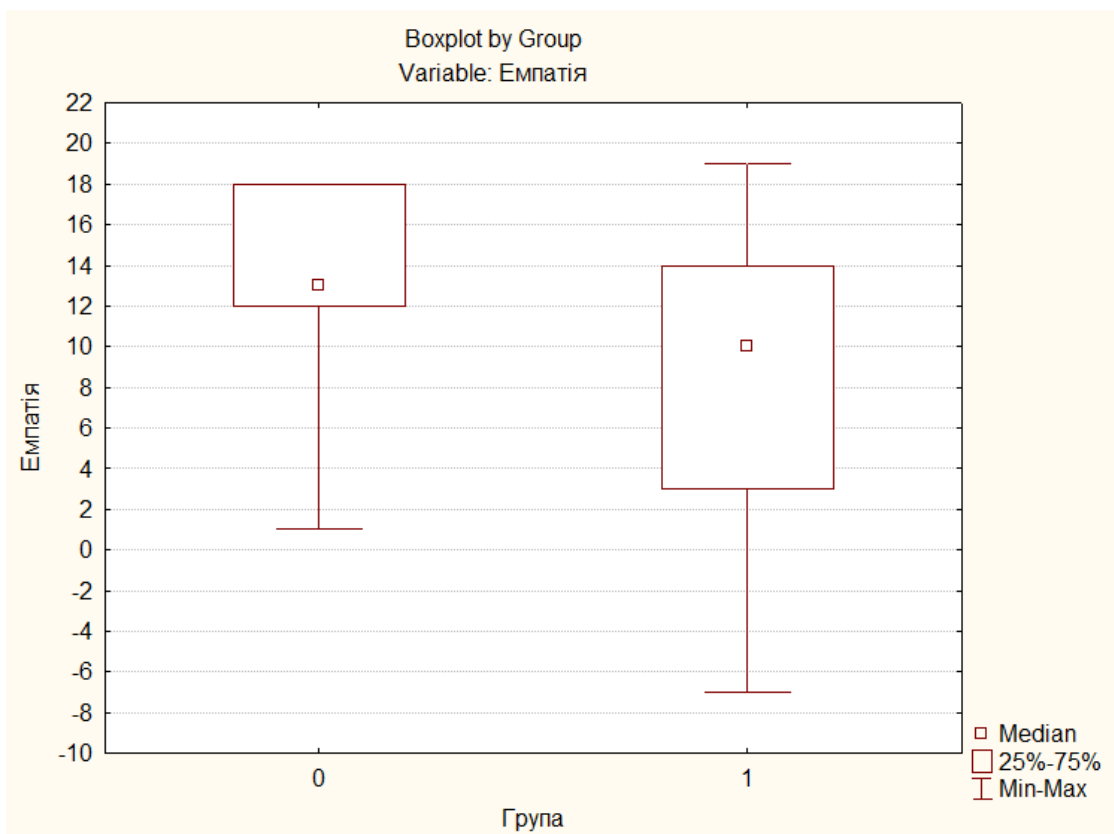
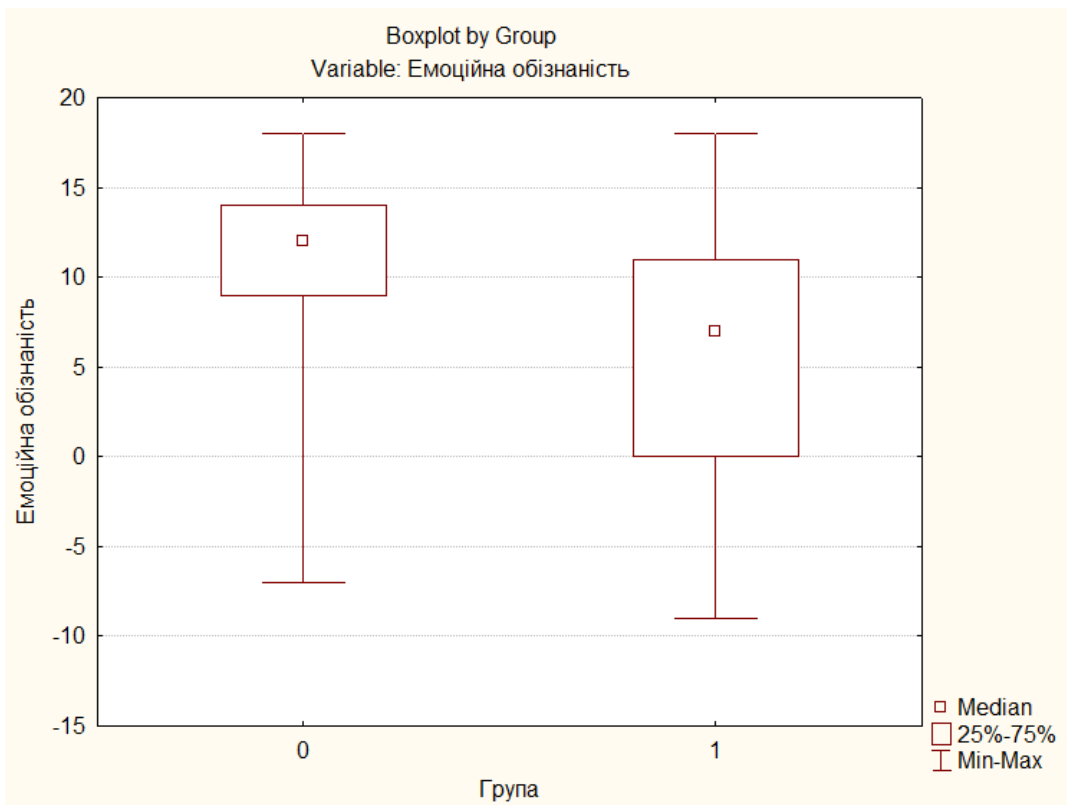

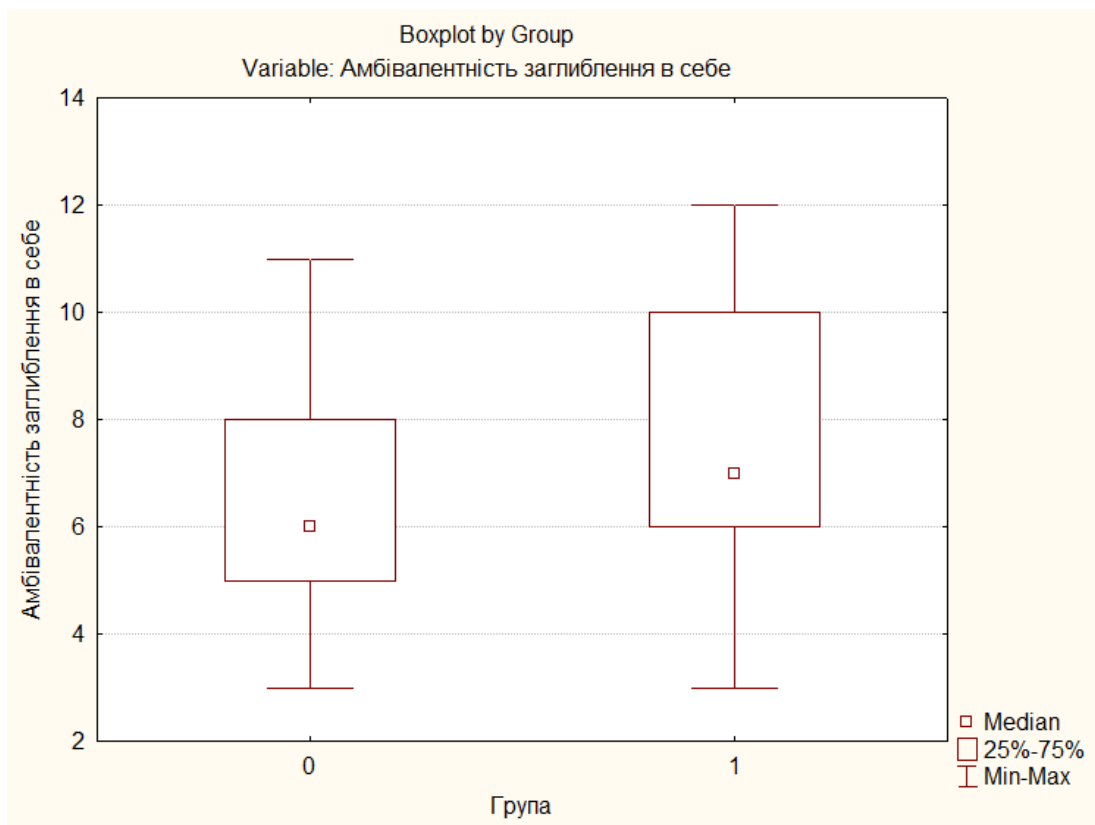

Порівняльний аналіз двох вибірок за t-критерієм Стьюдента (бокси)

Порівняльний аналіз двох вибірок за критерієм Манна – Уїтні (бокси)

Додаток Д

Ім'я:

Стать Ч/Ж:

Вік:

Інструкція: Дайте відповідь на запитання, звертаючи увагу на те, наскільки ви з ними погоджуєтесь або не погоджуєтесь. Будь ласка, спробуйте бути точним, наскільки це можливо та постарайтеся, щоб ваша відповідь не впливала на інші відповіді. Тут немає правильних чи неправильних відповідей, ви просто висловлюєте свої почуття та власну думку.

Вибирайте з поміж цих варіантів відповідей:

1 = Я більшою мірою Не погоджуюся з твердженням.

2 = Я певною мірою Не погоджуюся з твердженням.

3 = Я певною мірою погоджуюся з твердженням.

4 = Я більшою мірою погоджуюся з твердженням.

1. Я почуваюся добре, коли я поруч з людиною.
2. Я часто переживаю, що мій партнер насправді не любить мене.
3. Мені важко утримати інших настільки близько, наскільки я хочу.
4. Мені легко бути поруч з іншими.
5. Я часто переживаю, що мій партнер не захоче залишитися зі мною.
6. Інші хочуть, щоб я був/була ближчою, ніж я цього хочу.
7. Це приємно бути поруч з кимось.
8. Мені добре поруч з іншими.
9. Я не засмучують, коли мене покидають люди.
10. Моя звичка заглиблюватися у себе відштовхує інших.
11. Я не хочу бути близьким/близькою з іншими людьми.
12. Люди неохоче зближуються зі мною, у той час як я цього прагну.
13. Мені стає некомфортно, коли хтось хоче зблизитися.
14. Зближення з кимось надає мені сили.

Інструкція. Нижче вам будуть запропоновані висловлювання, які так чи інакше відображають різні аспекти вашого життя. Будь ласка, напишіть цифру з правого боку від кожного висловлювання, виходячи з оцінки ваших відповідей:

– Повністю не згоден (–3 бали)

– В основному не згоден (–2 бали)

- Частково не згоден (–1 бал)
- Частково згоден (+1 бал)
- В основному згоден (+2 бала)
- Повністю згоден (+3 бала)

1. Для мене як негативні, так і позитивні емоції є джерелом знання про те, як робити вчинки в житті.
2. Негативні емоції допомагають мені зрозуміти, що я повинен змінити у своєму житті.
3. Я спокійний, коли відчуваю тиск з боку інших.
4. Я здатний спостерігати зміну своїх почуттів.
5. Коли необхідно, я можу бути спокійним і зосередженим, щоб діяти у відповідності до запитів життя.
6. Коли необхідно, я можу викликати в собі широкий спектр позитивних емоцій, таких як веселощі, радість, внутрішній підйом і гумор.
7. Я слідкую за тим, як я себе почуваю.
8. Після того, як щось зіпсувало мені настрій, я можу легко оволодіти своїми почуттями.
9. Я здатний вислухати проблеми інших людей.
10. Я не зациклююсь на негативних емоціях.
11. Я чуйний до емоційних потреб інших.
12. Я можу діяти на інших людей заспокійливо.
13. Я можу заставити себе знову і знову встати перед лицем перешкод.
14. Я намагаюсь підходити до життєвих проблем творчо.
15. Я адекватно реагую на настрій, спонукання і бажання інших людей.
16. Я можу легко входити в стан спокою, готовності і зосередженості.
17. Коли дозволяє час, я звертаюсь до своїх негативних почуттів і розбираюсь, в чому проблема.

18. Я здатний швидко заспокоюватись після неочікуваного засмучення.
19. Знання моїх справжніх почуттів важливо для підтримки “хорошої форми”.
20. Я добре розумію емоції інших людей, навіть коли вони не виявлені відкрито.
21. Я можу добре розпізнавати емоції за виразом обличчя.
22. Я можу легко відкинути негативні почуття, коли необхідно діяти.
23. Я добре схоплюю знаки у спілкуванні, які вказують на те, в чому інші потребують.
24. Люди вважають мене добрим знавцем переживань інших людей.
25. Люди, які усвідомлюють свої дійсні почуття, краще управляють своїм життям.
26. Я здатний покращити настрій інших людей.
27. Зі мною можна порадитися з питань відносин між людьми.
28. Я добре налаштовуюсь на емоції інших людей.
29. Я допомагаю іншим використовувати їх спонукання для досягнення особистих цілей.
30. Я можу легко відключатися від переживань і неприємностей.

Інструкція: Прочитайте уважно наведені твердження й оцініть їх за п’ятибальною шкалою. Кожному твердженню приписуйте бал, який найбільше підходить особисто Вам за наступною шкалою: 5 – завжди, 4 – найчастіше, 3 – іноді, 2 – рідко, 1 – ніколи.

1. Я чітко усвідомлюю свої почуття і емоції.
2. У моїх публічних виступах відсутні емоції.
3. Моя спонтанна поведінка не заважає мені досягати обраної мети.
4. У конфліктних ситуаціях я приховую свої емоції та почуття.
5. Я уважно вислуховую партнерів по спілкуванню.

6. У конфліктній ситуації необхідно відразу приймати рішення.
7. Я намагаюся менше впливати на вчинки і почуття інших людей.
8. Я вважаю за краще контролювати людей.
9. Я рівною мірою усвідомлюю свою вразливість і свою силу.
10. Мені важлива думка людей, якщо я даю волю почуттям.
11. Мені вдається контролювати свої почуття, навіть коли я сердитий або засмучений.
12. При спілкуванні з начальством я ніяковію і думаю тільки про те, щоб скоріше закінчилася розмова.
13. Я зосереджений на почуттях інших.
14. Розбіжності у стосунках я намагаюсь усувати відразу, щойно тільки-но їх виявив.
15. Я дозволяю підлеглим узяти на себе керівну роль і при цьому їх не контролюю.
16. Мені властиво використовувати владу, що належить за посадою.
17. Мені вдається приховувати неприязнь до поганої людини.
18. При спілкуванні з колегами я можу думати про своє.
19. В усіх ситуаціях я відкрито виражаю свої почуття.
20. Поломка побутової техніки може змусити мене розгубитися, впасти у відчай.
21. Я спілкуюся з іншими так, щоб вони могли пишатися своїми успіхами.
22. Я не звертаю увагу на психологічні стани колег при досягненні спільних цілей.

23. Я допомагаю іншим краще зрозуміти себе.
24. У спілкуванні я зосереджуюся на меті, а не на почуттях.
25. Я легко виражаю симпатію до іншої людини.
26. Близькі люди часто говорять мені: розслабся.
27. Я вільно виражаю свої почуття.
28. Я відчуваю невпевненість у спілкуванні з людьми.
29. Я розумію чужі почуття, навіть якщо дискусія проходить на підвищених тонах.
30. Мені байдужі почуття інших, що виникають під час спільної роботи.
31. Я підбадьорюю інших, щоб вони робили роботу краще.
32. Мені складно висловитися щодо поведінки іншої людини, яка заважає мені.
33. Я довіряю своїм почуттям, коли приймаю серйозні рішення.
34. Мені важко дивитися в очі малознайомій людині.
35. Я щирий, коли говорю про свої почуття і наміри з іншими.
36. Коли я виражаю партнерові емоційну підтримку, він, зазвичай, цього не сприймає і не відчуває.
37. Мені важливо знати, які почуття та емоції призвели до конфлікту.
38. Мені байдуже, що відчуває неприємна мені людина.
39. Своєю позою, очима, інтонацією я виявляю своє ставлення до іншої людини.
40. Мені складно висловити критичні зауваження так, щоб співрозмовник не образився, а сприйняв критику.